

ΜΑΪΟΣ 2021

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΑΡΜΕΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΖΕΡΜΠΑΙΤΖΑΝ
ΣΤΟ ΝΑΓΚΟΡΝΟ ΚΑΡΑΜΠΑΧ. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ
ΔΙΕΝΕΞΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ**

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΜΑΙΟΣ/2021

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΑΡΜΕΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΖΕΡΜΠΑΙΤΖΑΝ
ΣΤΟ ΝΑΓΚΟΡΝΟ ΚΑΡΑΜΠΑΧ. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ
ΔΙΕΝΕΞΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ**

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ αποστάσεως
μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις,
Στρατηγική και Ασφάλεια στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις**

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΜΑΙΟΣ/2021

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © **Αναστάσιος Ευθυμίου, 2021**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή/Φοιτήτριας: Αναστάσιος Ευθυμίου

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: Η σύγκρουση Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν στο Ναγκόρνο Καραμπάχ. Ιστορικό της διενέξης και οι πρόσφατες εξελίξεις

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις [ημερομηνία έγκρισης] από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων: Σωτήρης Ρούσσος, Αναπληρωτής καθηγητής

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Παντελής Σκλιάς, Πρύτανης Πανεπιστημίου Νεάπολις

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Πέτρος Λιάκουρας, Καθηγητής

Ευρετήριο διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1. Η περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ.....	21
Διάγραμμα 2. Οι περιοχές υπό τον έλεγχο της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν την 9η Νοεμβρίου 2020 πριν την υπογραφή της συμφωνίας εκεχειρίας	53

Περιεχόμενα

Περίληψη	7
Abstract	8
Εισαγωγή	9
Κεφάλαιο 1. Μεθοδολογία.....	12
Κεφάλαιο 2. Το θεωρητικό πλαίσιο ισχύος	14
2.1 Ορισμοί της ισχύος των κρατών.....	14
2.2 Η ρεαλιστική προσέγγιση και οι διάφορες διαστάσεις της.....	15
2.3 Η προσέγγιση του νεορεαλισμού.....	17
2.4 Ο επιθετικός και ο αμυντικός ρεαλισμός.....	18
Κεφάλαιο 3. Ο πρώτος πόλεμος στο Ναγκόρνο Καραμπάχ.....	21
3.1 Το υπόβαθρο της σύγκρουσης.....	21
3.3 Οι εξελίξεις στην Αρμενία και στους αυτονομιστές του Ναγκόρνο Καραμπάχ	23
3.4 Οι εξελίξεις στο Αζερμπαϊτζάν	28
3.2 Σύντομη ανασκόπηση του πολέμου	29
Κεφάλαιο 4. Ο ρόλος του διεθνούς παράγοντα	32
4.1 Η Ομάδα του Μινσκ (The Minsk Group).....	32
4.2 Η στάση του Ιράν	33
4.3 Η στάση της Τουρκίας.....	36
4.4 Η στάση της Ρωσίας	39
4.5 Η στάση των Η.Π.Α	40
4.6 Η στάση της Ε.Ε.....	44
Κεφάλαιο 5. Ο πόλεμος του Ναγκόρνο Καραμπάχ του 2020	46
5.1 Η κατάσταση στην περιοχή στο μεσοδιάστημα των δύο πολέμων.....	46
5.2 Η αναζωπύρωση των συγκρούσεων τον Σεπτέμβριο του 2020	46

Κεφάλαιο 6. Συμπεράσματα	57
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	63

Περίληψη

Στην παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζεται το ζήτημα της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν. Αρχικά, παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο ισχύος, με έμφαση στην ρεαλιστική προσέγγιση και τις διάφορες διαστάσεις της, ενώ παρουσιάζεται και οι προσεγγίσεις του νεορεαλισμού και του επιθετικού και αμυντικού ρεαλισμού. Στη συνέχεια παρουσιάζεται το υπόβαθρο της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και ο πρώτος πόλεμος του Ναγκόρνο Καραμπάχ, οι εξελίξεις στην Αρμενία και τους αυτονομιστές του Ναγκόρνο Καραμπάχ και στο Αζερμπαϊτζάν και παρέχεται μία σύντομη ανασκόπηση του πρώτου πολέμου του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Γίνεται αναφορά στον ρόλο του διεθνούς παράγοντα, με την παρουσίαση της Ομάδας του Μινσκ και της στάσης του Ιράν, της Τουρκίας, της Ρωσίας, των Η.Π.Α και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρουσιάζεται ο δεύτερος πόλεμος του Ναγκόρνο Καραμπάχ μέσα από μία αρχική παρουσίαση της κατάστασης στην περιοχή στο μεσοδιάστημα των δύο πολέμων και στη συνέχεια πραγματοποιείται ανασκόπηση των εξελίξεων του δεύτερου πολέμου του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Αναλύεται η στάση της Ρωσίας και της Τουρκίας, που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της σύγκρουσης και οι λόγοι που οδήγησαν σε σημαντική μεταστροφή της στάσης τους συγκριτικά με τον πρώτο πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η έρευνα χρησιμοποιεί την προσέγγιση της ισορροπίας ισχύος για την ανάλυση της σύγκρουσης και του δεύτερου πολέμου του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Ο δεύτερος πόλεμος του Ναγκόρνο Καραμπάχ ερμηνεύεται ως μία αποτυχία από την πλευρά της Αρμενίας να διατηρήσει την ισορροπία ισχύος στην περιοχή και επιτυχία του Αζερμπαϊτζάν να την μεταβάλλει υπέρ του. Η κατάληξη του δεύτερου πολέμου του Ναγκόρνο Καραμπάχ προσφέρει σημαντικά διδάγματα για την σημασία της διατήρησης της ισορροπίας ισχύος και καταδεικνύει ότι το διεθνές σύστημα εξακολουθεί να βασίζεται σε σημαντικό βαθμό στην απόκτηση ισχύος από τα κράτη. Η διατάραξη της ισορροπίας ισχύος σε μία περιοχή και η ανισοκατανομή ισχύος μεταξύ δύο κρατών μπορεί να έχει ιδιαίτερα δυσάρεστες συνέπειες για τα κράτη που θα βρεθούν στη λάθος πλευρά του ισοζυγίου ισχύος.

Abstract

The present dissertation examines the issue of the Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan. First, the theoretical framework of power is presented, with emphasis on the realistic approach and its various dimensions, while the approaches of neorealism and aggressive and defensive realism are also presented. The following is an overview of the Nagorno-Karabakh conflict and the first Nagorno-Karabakh war, developments in Armenia and the Nagorno-Karabakh separatists and Azerbaijan, and provides a brief overview of the first Nagorno-Karabakh war. The role of the international factor is mentioned, with the presentation of the Minsk Group and the position of Iran, Turkey, Russia, the USA and the European Union. The second Nagorno-Karabakh war is presented through an initial presentation of the situation in the region between the two wars, followed by a review of the developments of the second Nagorno-Karabakh war. It analyzes the attitude of Russia and Turkey, which played a key role in the development of the conflict and the reasons that led to a significant reversal of their attitude compared to the first war in Nagorno-Karabakh. The research uses the balance of power approach to analyze the Nagorno-Karabakh conflict and the second Nagorno-Karabakh war. Nagorno-Karabakh's second war is being interpreted as a failure on the part of Armenia to maintain the balance of power in the region and a success for Azerbaijan to change it in its favor. The aftermath of Nagorno-Karabakh's second war offers important lessons for the importance of maintaining the balance of power and demonstrates that the international system still relies heavily on the acquisition of power by states. The disruption of the balance of power in one region and the unequal distribution of power between two states can have particularly unpleasant consequences for the states that will be on the wrong side of the power balance.

Εισαγωγή

Οι αποκαλούμενες «παγωμένες συγκρούσεις» θέτουν καίριες προκλήσεις ασφαλείας. Παρά το γεγονός ότι παραμένουν σχετικά αδρανείς, παρατηρείται αναζωπύρωση των συγκρούσεων κατά περιόδους και προκαλούν σημαντικό αριθμό απωλειών και προσφύγων. Όπως κατέστη εμφανές και από τη σύγκρουση Γεωργίας και Ρωσίας το 2008, συγκρούσεις οι οποίες παραμένουν άλυτες για μεγάλο χρονικό διάστημα, που μπορεί να φτάνει μέχρι και δεκαετίες, μπορεί να αναζωπυρωθούν ανά πάσα στιγμή. Μετά την υπογραφή της εκεχειρίας στο Ναγκόρνο Καραμπάχ το 1994 αναπτύχθηκαν διάφορες ειρηνευτικές πρωτοβουλίες, οι οποίες όμως δεν κατάφεραν να οδηγήσουν σε μία διαρκή και σταθερή ειρήνη.

Η σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ είναι ιδιαίτερης σημασίας, ιδιαίτερα για την περιοχή του Καυκάσου και όχι μόνο. Έχει οδηγήσει σε αλλαγή του ελέγχου της περιοχής και των γύρω περιοχών, έχει προκαλέσει μεγάλο αριθμό προσφύγων και εκτοπισμένων ατόμων και σημαντικές απώλειες ανθρώπων και από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές. Την σημασία της σύγκρουσης αναβαθμίζει και το γεγονός ότι το Ναγκόρνο Καραμπάχ βρίσκεται σε σταυροδρόμι ροών πετρελαίου από την Κασπία Θάλασσα προς τις παγκόσμιες αγορές και η αστάθεια στην περιοχή μπορεί να οδηγήσει σε προβλήματα τροφοδοσίας με πετρέλαιο ιδιαίτερα στην Ευρώπη. Επίσης, το Ναγκόρνο Καραμπάχ απασχολεί ιδιαίτερα την Ρωσία, το Ιράν και την Τουρκία και υπάρχει συνεχώς ο κίνδυνος εμπλοκής των χωρών αυτών, όπως συνέβη και με τις πρόσφατες εχθροπραξίες το φθινόπωρο του 2020 με την εμπλοκή της Τουρκίας στο πλευρό του Αζερμπαϊτζάν, ενώ όσο διαρκεί η σύγκρουση υπάρχει ο κίνδυνος να διεθνοποιηθεί και να λάβει μεγαλύτερες διαστάσεις (Pokalova, 2015).

Η εμπλοκή της διεθνούς κοινότητας στις διαπραγματεύσεις σχετίζεται με τα άμεσα συμφέροντα μεγάλων χωρών όσον αφορά την ενέργεια και το εμπόριο και τα κράτη που συμμετέχουν στην Ομάδα του Μινσκ, που διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην ειρηνευτική διαδικασία, έχουν τα δικά τους στρατηγικά συμφέροντα. Ο ρόλος της Ρωσίας στην σύγκρουση και τις διαπραγματεύσεις για τη διευθέτηση της είναι ιδιαίτερα σημαντικός, καθώς διακυβεύονται ζωτικά συμφέροντα της στην περιοχή του Καυκάσου, ενώ διατηρεί σημαντικές και πολυεπίπεδες σχέσεις τόσο με την Αρμενία όσο και με το Αζερμπαϊτζάν. Το Αζερμπαϊτζάν αποτελεί έναν σημαντικό αγοραστή ρωσικών όπλων, ενώ οι δύο χώρες συνεργάζονται και στις αγορές πετρελαίου και αερίου. Παράλληλα,

όμως, διατηρεί ιδιαίτερα στενές οικονομικές σχέσεις με την Αρμενία, η οποία είναι πλήρως εξαρτημένη από το Ρωσικό πετρέλαιο και φυσικό αέριο, ενώ Ρώσοι επιχειρηματίες ελέγχουν σημαντικούς κλάδους της Αρμένικης οικονομίας. Λόγω του εμπάργκο που επέβαλε η Τουρκία στην Αρμενία, με το κλείσιμο των συνόρων, η Ρωσία απέκτησε προνομιακή πρόσβαση στην αγορά της Αρμενίας. Ταυτόχρονα, η Ρωσία αποκτά μεγαλύτερη επιρροή στην περιοχή του Καυκάσου εξαιτίας της σύγκρουσης. Οι Η.Π.Α πέρα από την προσπάθεια περιορισμού της Ρωσικής επιρροής έχουν στρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα στην περιοχή, ενώ διαθέτουν και σχετικά σημαντικό Αρμενικό λόμπι, αν και ο βαθμός εμπλοκής τους και η στάση τους ανάλογα με την Αμερικανική κυβέρνηση και τις επιλογές της στην εξωτερική πολιτική παρουσιάζει διακυμάνσεις (Ambrosio, 2011). Το Ηνωμένο Βασίλειο διαθέτει ενεργειακά συμφέροντα στην περιοχή, καθώς διάφοροι αγωγοί πετρελαίου διέρχονται από την περιοχή μεταφέροντας πετρέλαιο από το Αζερμπαϊτζάν με εμπλοκή της BP. Ανάλογα ενεργειακά συμφέροντα έχει και η Ε.Ε καθώς τροφοδοτείται με πετρέλαιο από το Αζερμπαϊτζάν που μειώνει την ενεργειακή εξάρτηση της Ευρώπης από τη Ρωσία. Η Τουρκία από την πλευρά της, λόγω των στενών δεσμών μεταξύ Τούρκων και Αζέρων αλλά και της ιστορικής της διαμάχης με την Αρμενία, αποτελεί σταθερό διπλωματικό σύμμαχο του Αζερμπαϊτζάν (Cornell, 1998), ενώ στην τελευταία φάση των εχθροπραξιών το περασμένο φθινόπωρο παρείχε και στρατιωτική υποστήριξη στο Αζερμπαϊτζάν (Economist, 2020).

Συνεπώς, παρά το γεγονός ότι το Ναγκόρνο Καραμπάχ αποτελεί μία ορεινή περιοχή στον Καύκασο, η σύγκρουση μεταξύ Αρμένιων αυτονομιστών με την στήριξη της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν έχει και σημαντικές διεθνείς προεκτάσεις που σχετίζονται με την επιρροή, τα οικονομικά συμφέροντα και τους ιστορικούς δεσμούς των μεγάλων και περιφερειακών δυνάμεων στην περιοχή και την απρόσκοπτη πρόσβαση στις πετρελαϊκές πηγές του Αζερμπαϊτζάν. Η πρόσφατη αναζωπύρωση των συγκρούσεων το φθινόπωρο του 2020 και η υπογραφή μίας νέας εκεχειρίας μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών καταδεικνύει το γεγονός ότι η κατάσταση παραμένει τεταμένη και ανά πάσα στιγμή μπορεί να ξεσπάσουν και νέες εχθροπραξίες που θέτουν σε κίνδυνο την περιφερειακή ασφάλεια και να προκαλέσουν την εμπλοκή και τρίτων χωρών και τη διεθνοποίηση της σύγκρουσης.

Σκοπό της διπλωματικής εργασίας αποτελεί η διερεύνηση και ανάλυση της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, μεταξύ των Αρμένιων αυτονομιστών, που έχουν τη στήριξη της Αρμενίας,

και του Αζερμπαϊτζάν. Επιδιώκεται να αναδειχθεί το ιστορικό υπόβαθρο της σύγκρουσης και οι αιτίες που την προκάλεσαν μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Αναλύεται η εξέλιξη της σύγκρουσης κατά τις τελευταίες δεκαετίες, καθώς και οι πρόσφατες εξελίξεις με την αναζωπύρωση των συγκρούσεων το φθινόπωρο του 2020, που οδήγησαν σε μία νέα εκεχειρία με τη διαμεσολάβηση της Ρωσίας τον Νοέμβριο του 2020. Η διπλωματική εργασία θα συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και των αιτίων που την καθιστούν ιδιαίτερα δυσεπίλυτη και με διάρκεια που ξεπερνά πλέον τις 3 δεκαετίες, με περιόδους κατάπαυσης του πυρός και εύθραυστων εκεχειριών και στη συνέχεια αναζωπύρωσης των συγκρούσεων. Ακόμη, αναλύεται η παρούσα κατάσταση, έτσι όπως διαμορφώθηκε μετά τον τελευταίο γύρο εχθροπραξιών, καθώς και οι προοπτικές και οι πιθανές μελλοντικές εξελίξεις για την οριστική διευθέτηση της σύγκρουσης και τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε να επιτευχθεί. Τέλος, εντοπίζονται τα κατάλληλα διδάγματα για την Ελλάδα από την εξέλιξη της σύγκρουσης και την στάση του διεθνούς παράγοντα.

Με βάση τον σκοπό και τους επιμέρους στόχους της έρευνας προκύπτουν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία θα απαντηθούν μέσα από την ανάλυση των δεδομένων σχετικά με τη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ:

1. Ποιο είναι το ιστορικό υπόβαθρο της σύγκρουσης και οι αιτίες που οδήγησαν στη σύγκρουση μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν για το Ναγκόρνο Καραμπάχ;
2. Ποια ήταν η στάση του διεθνούς παράγοντα στους δύο πολέμους του Ναγκόρνο Καραμπάχ;
3. Πώς εξελίχθηκε ο δεύτερος πόλεμος του Ναγκόρνο Καραμπάχ και ποιοι παράγοντες συνετέλεσαν στο ξέσπασμα και την έκβαση του πολέμου;
4. Ποια διδάγματα αντλούνται για την Ελλάδα και την εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας της χώρας από την σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ;

Κεφάλαιο 1. Μεθοδολογία

Στην παρούσα διπλωματική εργασία θα πραγματοποιηθεί μελέτη περίπτωσης. Η μελέτη περίπτωσης αφορά τη συστηματική και ενδεδεγμένη μελέτη ενός φαινομένου όπως εξελίσσεται μέσα από την εξέταση μίας συγκεκριμένης ή διαφόρων περιπτώσεων. Η συλλογή των δεδομένων για την παρούσα έρευνα θα γίνει με την χρήση δευτερογενών πηγών σχετικά με την σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ μέσα από έρευνες που δημοσιεύτηκαν σε ακαδημαϊκά περιοδικά, βιβλία, white papers και ιστοσελίδες διεθνών ενημερωτικών μέσων.

Η μελέτη περίπτωσης παρουσιάζει μία σειρά πλεονεκτήματα συγκριτικά με άλλες μεθόδους έρευνας. Η μελέτη περίπτωσης μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο για τον έλεγχο μίας θεωρίας όσο και για την δημιουργία μίας νέας θεωρίας. Στην περίπτωση της ερμηνευτικής μελέτης περίπτωσης τα σημεία που θα εστιάσει η έρευνα δεν χρειάζεται να είναι γνωστά εκ των προτέρων, αλλά μπορεί να προκύψουν μέσα από τη μελέτη των δεδομένων, ενώ και τα ερευνητικά ερωτήματα μπορούν να μεταβληθούν κατά τη διάρκεια της έρευνας, αν τα αρχικά ερωτήματα αποδειχθεί ότι δεν είναι σημαντικά ή κρίσιμα για την κατανόηση του υπό διερεύνηση ζητήματος. Ακόμη, η μελέτη περίπτωσης μπορεί να προσφέρει πλούσια ευρήματα με ένα ευρύ ερμηνευτικό περιεχόμενο, προσδίδοντας μία περισσότερο αναλυτική, αυθεντική και ολοκληρωμένη ερμηνεία του υπό εξέταση φαινομένου καθώς είναι σε θέση να εκτιμήσει και το σχετικό υπόβαθρο στο οποίο εξελίσσεται το φαινόμενο. Ταυτόχρονα, το υπό διερεύνηση φαινόμενο σε μία μελέτη περίπτωσης μπορεί να διερευνηθεί μέσα από διάφορες πτυχές και επίπεδα ανάλυσης (Bhattacharjee, 2012).

Από την άλλη πλευρά, δεν απουσιάζουν και τα μειονεκτήματα από μία μελέτη περίπτωσης. Η απουσία πειραματικού ελέγχου καθιστά τον έλεγχο της εσωτερικής συνέπειας των επαγωγικών συμπερασμάτων αδύναμο και η ποιότητα των συμπερασμάτων εξαρτάται από την ερμηνευτική και επαγωγική ικανότητα του ερευνητή. Ένας έμπειρος ερευνητής είναι σε θέση να εντοπίσει τάσεις και να ερμηνεύσει κατάλληλα τα δεδομένα με τρόπο που ένας άπειρος ερευνητής δεν έχει τις κατάλληλες δεξιότητες και εμπειρία να πράξει. Αποτέλεσμα αυτού είναι πολλές φορές τα ευρήματα μίας μελέτης περίπτωσης να θεωρούνται υποκειμενικά. Τέλος, καθώς τα ευρήματα και συμπεράσματα μίας μελέτης περίπτωσης εξαρτώνται και καθορίζονται σε σημαντικό βαθμό από το πλαίσιο που λαμβάνει χώρα το υπό διερεύνηση φαινόμενο στη συγκεκριμένη περίπτωση, η

γενίκευση των ευρημάτων της έρευνας περίπτωσης και σε άλλα πλαίσια και περιπτώσεις είναι σε ορισμένες περιπτώσεις δύσκολη (Bhattacharjee, 2012).

Κατά τον σχεδιασμό μίας μελέτης περίπτωσης είναι απαραίτητο να ληφθούν από τον ερευνητή μία σειρά κρίσιμες αποφάσεις για την κατάλληλη διεξαγωγή της έρευνας. Η πρώτη αφορά το εάν είναι κατάλληλη η έρευνα περίπτωσης για την διερεύνηση του υπό εξέταση ζητήματος. Η μελέτη περίπτωσης είναι ιδιαίτερα κατάλληλη για διερευνητικές μελέτες, για την ανάπτυξη θεωριών στα αρχικά στάδια, για έρευνες όπου η κατανόηση του πλαισίου δράσης είναι κρίσιμη και για την κατανόηση σύνθετων φαινομένων. Θα πρέπει, ακόμη, να αποφασιστεί το επίπεδο στο οποίο θα πραγματοποιηθεί η ανάλυση καθώς και αν θα μελετηθεί μία περίπτωση ή πολλαπλές περιπτώσεις. Η μελέτη μίας συγκεκριμένης περίπτωσης ενδείκνυται για περιπτώσεις όπου η κατάσταση που θα πρέπει να μελετηθεί είναι μοναδική ή ιδιαίτερης σημασίας, ή μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον έλεγχο μίας θεωρίας ως ιδιαίτερη περίπτωση. Η μελέτη πολλαπλών περιπτώσεων, από την άλλη πλευρά, μπορεί να συμβάλλει στην γενίκευση των συμπερασμάτων, τον έλεγχο θεωριών και την πιο λεπτομερή εξέταση ενός φαινομένου και τον εντοπισμό μικρών, αλλά πιθανώς σημαντικών, διαφορών μεταξύ των διαφόρων περιπτώσεων.

Επίσης, θα πρέπει να γίνει η κατάλληλη επιλογή της περίπτωσης που θα μελετηθεί έτσι ώστε να εξαχθούν χρήσιμα και αξιοποιήσιμα συμπεράσματα. Τέλος, θα πρέπει να γίνει και η κατάλληλη επιλογή της μεθόδου συλλογής των δεδομένων. Σε μία μελέτη περίπτωσης για την συλλογή των δεδομένων μπορεί να χρησιμοποιηθεί η διεξαγωγή συνεντεύξεων, η άμεση παρατήρηση, καθώς και η μελέτη των σχετικών εγγράφων και αρχείων (Bhattacharjee, 2012). Στην παρούσα έρευνα η μελέτη περίπτωσης θα πραγματοποιηθεί μέσα από τη μελέτη των σχετικών εγγράφων για τη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ.

Κεφάλαιο 2. Το θεωρητικό πλαίσιο ισχύος

Η διεθνής πολιτική μπορεί να ορισθεί ως η προσπάθεια προώθησης των συμφερόντων και των επιδιώξεων ορισμένων οντοτήτων εις βάρος όλων (Wright, 1955, σ. 130). Διαχρονικά, στο επίκεντρο της μελέτης της διεθνούς πολιτικής βρέθηκε η ύπαρξη εθνικών κρατών με συγκρουόμενες πολιτικές και συμφέροντα, με σημαντικότερη επιδίωξη την διασφάλιση της ανεξαρτησίας τους, βασιζόμενα κυρίως στην στρατιωτική ισχύ. Τα κράτη που διέθεταν τη μεγαλύτερη στρατιωτική δύναμη ορίζονταν ως οι «Μεγάλες Δυνάμεις» και κυριαρχούσαν στη διεθνή πολιτική σκηνή (Baldwin, 2002).

2.1 Ορισμοί της ισχύος των κρατών

Τον 18^ο αιώνα θεωρήθηκε ότι η δύναμη των κυρίαρχων κρατών μπορεί να μετρηθεί με βάση ορισμένους παράγοντες, όπως ο πληθυσμός, η έκταση, οι στρατιωτικές δυνάμεις και ο πλούτος. Ο Hans Morgenthau με βάση αυτή την προσέγγιση ανέπτυξε την θεωρία των στοιχείων της εθνικής ισχύος. Με βάση αυτή την θεώρηση των διεθνών σχέσεων, τα κράτη προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους σε σχέση με τα άλλα κράτη, με αποτέλεσμα τη δημιουργία μίας ισορροπίας ισχύος. Στο επίκεντρο της θεωρίας της ισχύος βρίσκεται η υπόθεση ότι είναι εφικτό να ποσοτικοποιηθούν τα στοιχεία της εθνικής ισχύος, τα οποία σχετίζονται με τους πόρους και τις δυνατότητες που διαθέτει ένα κράτος, προκειμένου να υπολογιστεί η κατανομή της δύναμης μεταξύ των κρατών.

Στην ανάλυση της ισχύος στις διεθνείς σχέσεις υπάρχουν δύο βασικές προσεγγίσεις προσδιορισμού της έννοιας της ισχύος. Η ισχύς ως ιδιότητα και η ισχύς ως σχέση. Με βάση την προσέγγιση των στοιχείων της εθνικής ισχύος, η ισχύς των κρατών ορίζεται ως μία ιδιότητα των κρατών. Αντίθετα, η προσέγγιση της ισχύος ως σχέσης, θεωρεί την ισχύ ως μία, δυνητική ή υπαρκτή, σχέση, με βάση την οποία η συμπεριφορά ενός δρώντος μπορεί να επηρεάσει και να προκαλέσει, τουλάχιστον ως ένα βαθμό, μία αλλαγή στη συμπεριφορά ενός άλλου δρώντος. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η ισχύς ορίζεται ως δυνητική ή υπαρκτή σχέση μεταξύ δύο δρώντων, κρατών ή ομάδων, και όχι ως μία ιδιότητα που κατέχει ο ένας από αυτούς (Baldwin, 2002).

Παρά το γεγονός ότι η θεώρηση πως η διεθνής πολιτική καθορίζεται από τις σχέσεις ισχύος θεωρείται δομικό χαρακτηριστικό της ρεαλιστικής προσέγγισης, δεν περιορίζεται σε αυτή, αλλά είναι αποδεκτή και από πληθώρα άλλων θεωρητικών προσεγγίσεων, από τον Νεοφιλελευθερισμό και τον Μαρξισμό μέχρι τον Κονστρουκτιβισμό (Wendt, 1997, σ.97).

2.2 Η ρεαλιστική προσέγγιση και οι διάφορες διαστάσεις της

Ο ρεαλισμός αποτελεί τη μακροβιότερη και πιθανώς σημαντικότερη θεωρία των διεθνών σχέσεων. Οι υπέρμαχοι του πολιτικού ρεαλισμού θεωρούν ότι ο ρεαλισμός αποτελεί μέρος μίας μακράς παράδοσης που εκτείνεται από τον Hobbes, τον Μακιαβέλι και τον Θουκυδίδη, μέχρι και τις νεότερες προσεγγίσεις σήμερα.

Παρά το γεγονός ότι στη βιβλιογραφία των διεθνών σχέσεων συναντώνται διάφοροι ορισμοί του πολιτικού ρεαλισμού, μπορεί κανείς να διακρίνει μία σειρά βασικών αρχών που αποτελούν την κοινή συνισταμένη των διαφόρων ορισμών και την πεμπτουσία της προσέγγισης του πολιτικού ρεαλισμού για την εξέταση των διεθνών σχέσεων.

Για τον πολιτικό ρεαλισμό τα κράτη βρίσκονται στο επίκεντρο των διεθνών σχέσεων, με την συνοχή και αλληλεγγύη στο εσωτερικό τους να αποτελεί προϋπόθεση για την εσωτερική τους συγκρότηση και λειτουργία, με την συνεργασία ή την σύγκρουση μεταξύ των διαφόρων κρατών να αποτελεί την πεμπτουσία της διεθνούς πολιτικής. Η συνοχή που παρέχει η αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της ομάδας αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την επιβίωση και την ευημερία των ατόμων, αλλά είναι ακριβώς αυτή η συνοχή στο εσωτερικό των διαφόρων ομάδων που τροφοδοτεί και την πιθανότητα σύγκρουσης με άλλες ομάδες. Στη σύγχρονη ιστορία της ανθρωπότητας τα έθνη κράτη αποτελούν τις σημαντικότερες ομάδες ανθρώπων και ο εθνικισμός τη σημαντικότερη πηγή συνοχής για τις ομάδες αυτές (Wohlforth, 2008).

Ο ρεαλισμός θεωρεί ότι τα άτομα και οι ομάδες που σχηματίζουν λειτουργούν εγωιστικά, με οδηγό το προσωπικό τους όφελος, λόγω της φύσης του ανθρώπου. Παρ' όλα αυτά, η έκφραση και η λειτουργία του εγωισμού στη λειτουργία των κρατών μπορεί είτε να ενταθεί, είτε να μετριαστεί, ή ακόμα και να ξεπεραστεί προσωρινά λόγω των εθνικών και υπερεθνικών πολιτικών δομών, θεσμών και αξιών.

Η αναρχία αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό του διεθνούς συστήματος, λόγω της έλλειψης μίας κεντρικής παγκόσμιας διακυβέρνησης. Η αναρχική φύση του διεθνούς συστήματος, θέτει εμπόδια στη δυνατότητα των κρατών να επιτύχουν τους στόχους τους, αλλά, παράλληλα, ενισχύει και την εγωιστική τους συμπεριφορά και καθιστά την πολιτικής της ισχύος το κύριο χαρακτηριστικό του διεθνούς συστήματος.

Στο επίκεντρο των διεθνών σχέσεων βρίσκεται η ισχύς και η ασφάλεια. Η ανισοκατανομή ισχύος, είτε υπό τη μορφή κοινωνικής επιρροής και ελέγχου, είτε όσον αφορά την απόκτηση και τον έλεγχο πόρων καθορίζουν τις ανθρώπινες σχέσεις και κατ' επέκταση και το διεθνές σύστημα (Wohlforth, 2008).

Βάσει της προσέγγισης του ρεαλισμού έχουν αναπτυχθεί διάφορες θεωρίες. Η θεωρία της ισορροπίας της ισχύος αποτελεί την πλέον διαδεδομένη θεωρία που αναπτύχθηκε βάσει της ρεαλιστικής προσέγγισης. Σύμφωνα με τη θεωρία της ισορροπίας της ισχύος, τα κράτη θα προσπαθήσουν να μειώσουν τους κινδύνους από τη συγκέντρωση δύναμης από άλλα κράτη, μέσω της εσωτερικής εξισορρόπησης, αυξάνοντας τις δικές τους δυνατότητες, και παράλληλα και μέσω της εξωτερικής εξισορρόπησης, δημιουργώντας συμμαχίες με άλλα κράτη. Καθώς τα κράτη βρίσκονται σε διαρκή επαγρύπνηση για πιθανά ζητήματα και προκλήσεις ασφαλείας, η διαδικασία εξισορρόπησης μπορεί να εξελιχθεί και πριν ένα κράτος ή μία συμμαχία αποκτήσει ξεκάθαρη υπεροχή ισχύος (Wohlforth, 2008).

Μία άλλη θεωρία στο πλαίσιο του ρεαλιστικού υποδείγματος είναι η θεωρία της εξισορρόπησης της απειλής, σύμφωνα με την οποία τα κράτη προετοιμάζονται για την αντιμετώπιση διάφορων απειλών στο περιβάλλον τους. Η αξιολόγηση της απειλής βασίζεται στην αξιολόγηση τριών σημαντικών παραγόντων, τις συνολικές στρατιωτικές και οικονομικές δυνατότητες ενός κράτους, τη γεωγραφία, καθώς και την εκτίμηση των επιθετικών διαθέσεων ενός άλλου κράτους. Εάν ένα κράτος καταστεί ιδιαίτερα ισχυρό και η συμπεριφορά του δημιουργήσει την αίσθηση απειλής σε άλλα κράτη, τότε η δημιουργία και εφαρμογή στρατηγικών εξισορρόπησης της απειλής θα καταστεί το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της εξωτερικής πολιτικής των κρατών αυτών (Wohlforth, 2008).

Σύμφωνα με τη θεωρία του διλλήματος ασφαλείας, την οποία εισήγαγε ο Herz (1950) μπορεί να συμβεί το παράδοξο ένα κράτος το οποίο εξοπλίζεται για την προστασία του τελικά να συμβάλλει

στη μείωση της ασφάλειας του, δημιουργώντας αίσθημα ανασφάλειας στα άλλα κράτη, που θα έχει ως αποτέλεσμα να εξοπλιστούν και εκείνα με τη σειρά τους και να ξεκινήσει έτσι μία κούρσα εξοπλισμών που αυξάνει την πιθανότητα πολεμικής σύγκρουσης. Για τον Jervis (1986) η άναρχη φύση του διεθνούς συστήματος μπορεί να οδηγήσει τα κράτη που επιζητούν την ενίσχυση της ασφάλειας τους σε έναν επικίνδυνο φαύλο κύκλο έλλειψης εμπιστοσύνης και αντιπαλότητας. Σύμφωνα με τον ίδιο το πόσο έντονο είναι το δίλημμα της ασφάλειας εξαρτάται από την ισορροπία μεταξύ αμυντικής και επιθετικής συμπεριφοράς των κρατών και, παράλληλα, της ικανότητας των κρατών να διακρίνουν μεταξύ αμυντικής και επιθετικής συμπεριφοράς των άλλων κρατών.

Στις αρχές του ρεαλισμού εδράζεται και η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας, σύμφωνα με την οποία τα ισχυρά κράτη επιζητούν την κυριαρχία στο σύνολο ή σε διάφορες διαστάσεις του διεθνούς συστήματος, προσφέροντας έτσι μία σχετική σταθερότητα στο άναρχο διεθνές σύστημα. Για την θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας η διεθνής τάξη είναι ευσταθής στον βαθμό που αντικατοπτρίζει την υφιστάμενη κατανομή ισχύος μεταξύ των κρατών. Την κατάρρευση της ηγεμονικής σταθερότητας και κατά συνέπεια της ισχύουσας διεθνούς τάξης επιχειρεί να εξηγήσει η θεωρία της μετάβασης της ισχύος. Βάσει της συγκεκριμένης θεωρίας, ενώ τα κυρίαρχα κράτη επιδιώκουν να διατηρήσουν την ηγεμονική τους θέση, η διάθεση των υπολοίπων κρατών να αμφισβητήσουν την ηγεμονική τους θέση θα συνεχίσει να αυξάνεται καθώς θα ισχυροποιούνται συγκριτικά με το κυρίαρχο κράτος. Αποτέλεσμα αυτής της μεταβολής της κατανομής ισχύος είναι να αυξάνεται η πιθανότητα σύγκρουσης, καθώς η ισχύς των δύο πλευρών καθίσταται ανάλογη και σχεδόν εξομοιώνεται (Wohlforth, 2008).

2.3 Η προσέγγιση του νεορεαλισμού

Ο Waltz (1979) θεμελιώνει τη θεωρία του νεορεαλισμού, γνωστού και ως δομικού ρεαλισμού, και προωθεί μία δομική θεώρηση των διεθνών σχέσεων, βάσει της οποίας η δομή του διεθνούς συστήματος ορίζεται από την κατανομή ικανοτήτων μεταξύ των κρατών. Σύμφωνα με τον Waltz, η κατάταξη των κρατών ως προς την ισχύ που διαθέτουν εξαρτάται από μία σειρά παραγόντων, όπως είναι ο πληθυσμός και η έκταση που κατέχουν, οι φυσικοί πόροι που ελέγχουν και οι οικονομικές τους δυνατότητες, η στρατιωτική ισχύς τους, η πολιτική σταθερότητα και η ικανότητα τους. Τα κράτη αξιολογούν τις δυνατότητες των άλλων κρατών, ειδικά όσον αφορά την ικανότητα τους να βλάψουν άλλα κράτη (Waltz, 1979, σ. 131).

Κατ' αντιστοιχία με τον Morgenthau που ορίζει την δυνατότητα επικράτησης σε μία στρατιωτική αναμέτρηση ως το βασικό μέτρο υπολογισμού της κρατικής ισχύ, με «τα κράτη που συμμετέχουν στη διεθνή πολιτική να προετοιμάζονται διαρκώς, να εμπλέκονται ή να ανακάμπτουν από οργανωμένη βία υπό τη μορφή πολέμου» (Morgenthau (1948) όπως αναφέρεται στο Baldwin, 2002) έτσι και στη θεώρηση του Waltz το ενδεχόμενο χρήσης βίας ενυπάρχει διαρκώς ως απειλή. Στις διεθνείς σχέσεις η ισχύς δεν αποτελεί απλά την έσχατη λύση, αλλά την πρώτη και μοναδική λύση. Η ισχύς και η διαρκής χρήση και επίκληση της καθορίζει τις σχέσεις μεταξύ των κρατών (Waltz, 1979, σ. 186). Για τον Waltz (1993) οι ισχυροί δεν επιτυγχάνουν πάντα τους στόχους τους, αλλά σε κάθε περίπτωση συχνότερα από τους αδύναμους, και ένα κράτος θεωρείται ισχυρό στον βαθμό που μπορεί να επηρεάσει τα άλλα κράτη σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι τα άλλα κράτη μπορούν να επηρεάσουν εκείνο.

2.4 Ο επιθετικός και ο αμυντικός ρεαλισμός

Ο Mearhseimer (2001) θεωρείται ο θεμελιωτής της προσέγγισης του επιθετικού ρεαλισμού. Για τον επιθετικό ρεαλισμό η μεγιστοποίηση της ισχύος αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την επιβίωση των κρατών στο άναρχο διεθνές σύστημα. Εντούτοις, ο Mearsheimer δεν θεωρεί ότι τα κράτη επιδιώκουν απλά την απόκτηση της απαραίτητης ισχύος για την επιβίωση τους, αλλά επιδιώκουν να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους με τελικό στόχο την επίτευξη ηγεμονίας (Mearsheimer, 2001, σ. 22).

Για τον Mearsheimer οι υπολογισμοί ισχύος αποτελούν τη βασική οπτική των κρατών σχετικά με το διεθνές σύστημα και τον κόσμο γύρω τους, με την απόκτηση ισχύος να αποτελεί την βασική επιδίωξη της πολιτικής, με τα κράτη να ανταγωνίζονται μεταξύ τους (Mearsheimer, 2001, σ. 17).

Στην προσέγγιση του επιθετικού ρεαλισμού η ισχύς ορίζεται κυρίως με στρατιωτικούς όρους, με την ισχύ των κρατών να θεωρείται συνάρτηση των στρατιωτικών τους δυνατοτήτων. Η ισορροπία ισχύος ταυτίζεται σχεδόν με την ισορροπία στρατιωτικής ισχύος. Για τον επιθετικό ρεαλισμό η ισχύς αποτελεί την τελική επιδίωξη της διεθνούς πολιτικής. Ο επιθετικός ρεαλισμός προσδίδει κυρίως έμφαση στον έλεγχο εδάφους, κατά συνέπεια θεωρεί τον στρατό σημαντικότερο από το ναυτικό ή την αεροπορία, καθώς ο στρατός είναι σε θέση να θέσει υπό τον έλεγχο του εκτάσεις γης που αποτελεί και την απόλυτη επιδίωξη σε ένα διεθνές σύστημα που αποτελείται από κράτη που είναι κυρίαρχα και έχουν υπό τον έλεγχο τους μία συγκεκριμένη επικράτεια. Για τον επιθετικό

ρεαλισμό, η ισχύς αποτελεί το σύνολο πόρων που είναι διαθέσιμοι σε ένα κράτος. Ταυτόχρονα, αντιμετωπίζει την ισχύ ως ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος, καθώς συνδέεται με την απόκτηση των αναγκαίων πόρων για την κατάκτηση και τον έλεγχο εκτάσεων γης, ως την τελική πολιτική επιδίωξη των κρατών στο διεθνές σύστημα (Baldwin, 2002).

Οι υπέρμαχοι του επιθετικού ρεαλισμού είναι πεπεισμένοι ότι η αναρχία του διεθνούς συστήματος προκαλεί αναπόφευκτα συγκρούσεις. Δίχως μία εξουσία που να είναι σε θέση να επιβάλλει την τήρηση των συμφωνιών και των κανόνων, τα κράτη δεν είναι σε θέση να γνωρίζουν εάν οι συνθήκες που αποτρέπουν τη σύγκρουση σήμερα θα εξακολουθούν να υφίστανται και στο μέλλον. Ακόμα και αν η κατάκτηση μίας έκτασης ενός κράτους καθίσταται σήμερα δύσκολη, λόγω γεωγραφίας, τεχνολογίας ή της εσωτερικής συνοχής, κανείς δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι ένα κράτος δεν θα είναι σε θέση στο μέλλον να ξεπεράσει αυτούς τους περιορισμούς. Για τον επιθετικό ρεαλισμό, εξαιτίας της αστάθειας και της αβεβαιότητας που επικρατεί στο διεθνές σύστημα, τα κράτη δεν μπορούν να είναι βέβαια για την ασφάλεια τους και θα πρέπει να αντιμετωπίζουν πάντα με καχυποψία την αύξηση της ισχύος των άλλων κρατών. Το γεγονός αυτό οδηγεί πολλές φορές τα κράτη να επεκταθούν και να αυξήσουν την ισχύ τους, προσπαθώντας παράλληλα να αποδυναμώσουν τα άλλα κράτη, προκειμένου να επιβιώσουν σε αυτό το άναρχο και ασταθές περιβάλλον. Συνεπώς, ενισχύεται το επιχείρημα σχετικά με την ανταγωνιστική φύση του άναρχου διεθνούς συστήματος, ανεξαρτήτως της εσωτερικής δομής των κρατών (Wohlforth, 2008).

Οι υπέρμαχοι του αμυντικού ρεαλισμού, αντίθετα, θεωρούν ότι υπό ορισμένες όχι τόσο ιδιαίτερες συνθήκες, η τάση του άναρχου διεθνούς συστήματος να προκαλεί συγκρούσεις μπορεί να αμβλυνθεί (Taliaferro, 2000). Όσο δυσκολότερη είναι η κατάκτηση ενός κράτους από ένα άλλο, τόσο περισσότερο ασφαλή καθίστανται τα κράτη. Η τεχνολογία αποτελεί έναν παράγοντα που μπορεί να αυξήσει εκθετικά την δυσκολία κατάκτησης ενός κράτους. Η ανάπτυξη πυρηνικών όπλων, για παράδειγμα, καθιστά αδύνατη την κατάκτηση ενός κράτους που διαθέτει πυρηνικά όπλα (Wohlforth, 2008).

Ο αμυντικός ρεαλισμός διατείνεται ακόμη ότι τα κράτη είναι σε θέση να αμυνθούν, δίχως να καταστούν απειλητικά για άλλα κράτη και μπορούν να καταστήσουν ξεκάθαρες τις ειρηνικές προθέσεις τους, οδηγώντας σε ένα διεθνές σύστημα το οποίο μπορεί να μετατραπεί σε

περισσότερο ειρηνικό, συγκριτικά με τις προβλέψεις του επιθετικού ρεαλισμού και της κλασικής ρεαλιστικής προσέγγισης (Glaser, 1997).

Στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιείται η θεωρία της ισορροπίας ισχύος στο πλαίσιο του κλασικού πολιτικού ρεαλισμού για την ερμηνεία της εξέλιξης της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και της έκβασης των δύο πολέμων στην περιοχή. Ιδιαίτερα ο δεύτερος πόλεμος του Ναγκόρνο Καραμπάχ ερμηνεύεται ως απόρροια της διατάραξης της ισορροπίας ισχύος μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν.

Κεφάλαιο 3. Ο πρώτος πόλεμος στο Ναγκόρνο Καραμπάχ

3.1 Το υπόβαθρο της σύγκρουσης

Τόσο η Αρμενία όσο και το Αζερμπαϊτζάν προσδίδουν ιδιαίτερη ιστορική σημασία στην περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η επίσημη ονομασία της περιοχής κατά την σοβιετική περίοδο ήταν Αυτόνομο Ομπλάστ του Ναγκόρνο Καραμπάχ και η έκταση της είναι περίπου 48000 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Τη δεκαετία του '80 πριν το ξέσπασμα της σύγκρουσης ο πληθυσμός έφτανε περίπου τις 200.000, με 140.000 Αρμένιους και περίπου 50.000 Αζέρους (Croissant, 1998, σ.10). Αποτελεί ορεινή περιοχή, μέρος της Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν και συνδέεται με την Αρμενία μέσω του δρόμου του Λαχίν.

Διάγραμμα 1. Η περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ

Πηγή: Coyle, 2018.

Η πρώιμη ιστορία της περιοχής διαφέρει ανάλογα με την ιστορική αφήγηση της κάθε εθνότητας, με αντικρουόμενα αφηγήματα ανάλογα με την εθνικιστική ρητορική της κάθε εθνότητας. Για τους Αρμενίους, η περιοχή αποτελούσε εστία τους για χιλιάδες χρόνια και θεωρείται η κοιτίδα του αρμενικού εθνικισμού. Για τους Αζέρους η περιοχή αποτελούσε την εστία των Αλβανών του Καυκάσου, έναν χριστιανικό πληθυσμό ο οποίος δεν ήταν αρμενικός και σύμφωνα με την παράδοση του Αζερμπαϊτζάν αποτελούν τους προγόνους των Αζέρων. Κατά τη διάρκεια της ιστορίας διάφοροι Αζέροι ποιητές και διανοούμενοι γεννήθηκαν στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, όπως ο διάσημος Αζέρος συνθέτης, Uzeyir Hajineyli, ο οποίος θεωρείται ότι συνέθεσε την πρώτη όπερα και οπερέτα στον μουσουλμανικό κόσμο. Η περιοχή θεωρείται η κοιτίδα του δικού τους εθνικισμού και σύμφωνα με τους Αζέρους.

Η περιοχή του Νότιου Καυκάσου, που αποτελείται από τη σημερινή Αρμενία, Γεωργία και Αζερμπαϊτζάν προσηλυτίστηκε στον Χριστιανισμό τον 4^ο αιώνα. Το 387 το Ναγκόρνο Καραμπάχ έγινε μέρος του Ιράν, με την Αρμενία, αντίστοιχα, να εντάσσεται στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Η εισβολή των Αράβων το 642 είχε ως αποτέλεσμα τον προσηλυτισμό των κατοίκων της των περιοχών στα δυτικά της Κασπίας στο Ιαλάμ. Εξαιτίας του ανάγλυφου της περιοχής, οι κάτοικοι του Ναγκόρνο Καραμπάχ ήταν προστατευμένοι από τις εισβολές και ο πληθυσμός του παρέμεινε χριστιανικός. Ο Νότιος Καύκασος ενσωματώθηκε στην Αυτοκρατορία των Σελτζούκων Τούρκων το 1071 και πολλοί από τους κατοίκους της περιοχής άρχισαν να χρησιμοποιούν την Τουρκική γλώσσα (Croissant, 1998, σ. 2-3).

Μεταξύ 14^{ου} και 18^{ου} αιώνα η περιοχή ήταν υπό τον έλεγχο των Αρμενίων. Οι εσωτερικές συγκρούσεις των Αρμενικών ελίτ τον 18^ο αιώνα οδήγησαν στην παρακμή τους. Αυτό επέτρεψε στον Αζέρο ηγεμόνα, Panah Ali Khan, να προχωρήσει στη δημιουργία του Χανάτου του Καραμπάχ, το οποίο περιελάμβανε τόσο την περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ όσο και μεγάλες περιοχές γύρω του (Cornell, 1999). Το Χανάτο δεν άντεξε για μεγάλο χρονικό διάστημα, καθώς το 1805 έπειτα από τον πρώτο πόλεμο μεταξύ Ρωσίας και Ιράν η Ρωσία εισέβαλε στην περιοχή και ανάγκασε τον τελευταίο Χαν του Καραμπάχ να υπογράψει τη συνθήκη του Kurekchay. Η συμφωνία προέβλεπε τη δημιουργία του κυβερνείου του Elisavetpol, το οποίο συνδύαζε το Ναγκόρνο Καραμπάχ με περιοχές στα ανατολικά του. Κατά τη χρονική αυτή περίοδο σύμφωνα με την απογραφή του πληθυσμού της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, οι Αρμένιοι του Ναγκόρνο Καραμπάχ αντιστοιχούσαν μόλις στο 8% του συνολικού πληθυσμού (Kruger, 2010. σ.8). Η

Αρμενία παρέμεινε υπό τον έλεγχο του Ιράν για άλλα 21 χρόνια, πριν γίνει και αυτή μέρος της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Η περιοχή παρέμεινε υπό Ρωσικό έλεγχο μέχρι την Ρωσική επανάσταση του 1917 (Coyle, 2018, σ. 211).

3.3 Οι εξελίξεις στην Αρμενία και στους αυτονομιστές του Ναγκόρνο Καραμπάχ

Ο αγώνας των Αρμενίων για ανεξαρτητοποίηση του Ναγκόρνο Καραμπάχ και την ένωση του με την Αρμενία ξεκίνησε ήδη από το 1988 πριν την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Στις 28 Φεβρουαρίου 1988 το Περιφερειακό Σοβιέτ του Ναγκόρνο Καραμπάχ με ψήφισμα του μετέφερε το Ναγκόρνο Καραμπάχ από το Αζερμπαϊτζάν στην Αρμενία. Έτσι, αναδείχθηκαν οι υποβόσκουσες εθνικές εντάσεις με τον πλέον επίσημο τρόπο. Το ψήφισμα για το Ναγκόρνο Καραμπάχ προκάλεσε σημαντική λαϊκή κινητοποίηση και ακολούθησαν μαζικές διαδηλώσεις στην πρωτεύουσα της Αρμενίας, Γιερεβάν, και τη δημιουργία της Επιτροπής του Καραμπάχ. Παρ' όλα αυτά, ενώ οι Αρμένιοι του Ναγκόρνο Καραμπάχ είχαν σαν βασική προτεραιότητα και λειτουργούσαν με κύριο γνώμονα την ένωση με την Αρμενία, η Επιτροπή για το Καραμπάχ που συγκροτήθηκε στην Αρμενία έθετε πιο διευρυμένους στόχους και το ζήτημα του εκδημοκρατισμού αποτελούσε έναν από τους βασικούς στόχους και επιδιώξεις της (Malkasian, 1996, σ.4).

Παράλληλα, η παραδοσιακή κομματική νομενκλατούρα του Ναγκόρνο Καραμπάχ άρχισε να τίθεται στο περιθώριο από μία νέα πιο ριζοσπαστική γενιά ηγετών, η οποία απολάμβανε την υποστήριξη του κόμματος της Αρμενικής Επαναστατικής Συνομοσπονδίας, γνωστών ως Dashnaks, και της Αρμενικής διασποράς και είχε τον έλεγχο των παραστρατιωτικών ομάδων (Melander, 2001, σ.52). Χάρη στη στήριξη της Αρμενικής Διασποράς και του πολεμικού υλικού που είχε δοθεί από τον Σοβιετικό Στρατό κατά το παρελθόν η ριζοσπαστική ηγεσία των αυτονομιστών του Καραμπάχ δεν εξαρτώνταν από την Αρμενία. Ταυτόχρονα, ενισχύονταν και από τις ολοένα αυξανόμενες εθνικές εντάσεις και την αποξένωση μεγάλου μέρους των πολιτών από το κομμουνιστικό καθεστώς και τις σοβιετικές αρχές (Kaufman, 2001, σ. 52). Στη συνέχεια η Επιτροπή του Καραμπάχ μετονομάστηκε σε Εθνική Αρμενική Κίνηση. Οι διχογνωμίες και οι διαφορετικές προσεγγίσεις μεταξύ των αυτονομιστών και των αρχών της Αρμενίας παρέμειναν, αν και η αυξανόμενη ένταση της εθνικής βίας οδήγησε σε σύγκλιση των απόψεων των δύο πλευρών σχετικά με τη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ (Malkasian, 1996, σ. 194).

Την 1^η Δεκεμβρίου 1989 το Αρμενικό Ανώτατο Σοβιέτ σε κοινή του συνεδρίαση με το Εθνικό Συμβούλιο του Καραμπάχ ψήφισε για την ένωση του Ναγκόρνο Καραμπάχ με την Αρμενία και κατά τον επόμενο μήνα έγινε και η ενσωμάτωση των οικονομικών του Ναγκόρνο Καραμπάχ στον προϋπολογισμό της Αρμενίας. Την άνοιξη του 1991 όμως οι αρχές της Σοβιετικής Ένωσης εξαπέλυσαν την επιχείρηση με το κωδικό όνομα «δαχτυλίδι» με στόχο τον αφοπλισμό των αυτονομιστών. Οι μετριοπαθείς αυτονομιστές με την υποστήριξη του Αρμενικού Ανώτατου Σοβιέτ συμφώνησαν να προχωρήσουν σε διαπραγματεύσεις με το Αζερμπαϊτζάν και εμφανίζονταν διατεθειμένοι να προχωρήσουν σε παραχωρήσεις. Οι πιο ριζοσπαστικοί ηγέτες των αυτονομιστών, όμως, οι οποίοι προέρχονταν από τις τάξεις των παραστρατιωτικών οργανώσεων διαχώρισαν τη θέση τους, προτάσσοντας ως μοναδική διέξοδο μία ολοκληρωτική στρατιωτική σύγκρουση και προχώρησαν στη δολοφονία ενός εκ των πρωτεργατών των διαπραγματεύσεων από την Αρμενική πλευρά (Melander, 2001, σ. 70).

Κατά τους πρώτους μήνες του πολέμου οι Αρμενικές δυνάμεις σημείωσαν σημαντικές επιτυχίες στα πεδία των μαχών και μέχρι τα τέλη Μαΐου 1992 κατάφεραν να θέσουν υπό τον έλεγχο τους σχεδόν το σύνολο της επικράτειας του Ναγκόρνο Καραμπάχ (Croissant, 1998, σ. 80). Ο πρόεδρος της Αρμενίας, Levon Ter – Petrosian, βρέθηκε υπό έντονη πίεση από την αντιπολίτευση να υποστηρίξει ανοιχτά τους Αρμένιους αυτονομιστές του Ναγκόρνο Καραμπάχ, αλλά, ταυτόχρονα, ο διεθνής παράγοντας ασκούσε πιέσεις από την πλευρά του για τον περιορισμό της εμπλοκής της Αρμενίας στη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και της στήριξης των σχεδίων των αυτονομιστών (Laitin & Suny, 1999, σ. 154).

Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων με τους Αζέριους, τον Μάιο του 1992, ο πρόεδρος Petrosian βρέθηκε εκτεθειμένος από τους αυτονομιστές και υπονομεύθηκε η αξιοπιστία του, καθώς η πόλη Shusha δέχθηκε επίθεση, με αποτέλεσμα οι Αζέριοι να θεωρήσουν πως είτε ο Petrosian τους παραπλανά, είτε δεν είναι σε θέση να ελέγξει την κατάσταση (De Waal, 2003, σ. 180). Παρ' όλα αυτά, η κατάσταση στο πεδίο των μαχών στη συνέχεια άρχισε να αντιστρέφεται με τις δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν να επικρατούν των αυτονομιστών. Οι δυνάμεις των αυτονομιστών βρέθηκαν στα όρια της κατάρρευσης και υπό την πίεση της Αρμενίας το κοινοβούλιο του Ναγκόρνο Καραμπάχ προχώρησε στην επιβολή στρατιωτικού νόμου και τη δημιουργία μίας επιτροπής άμυνας υπό τον Robert Kocharian, η οποία συγκέντρωνε όλες τις εκτελεστικές εξουσίες (De Waal, 2003, σ. 196).

Παρ' όλα αυτά, οι σκληροπυρηνικοί Danshaks εξακολουθούσαν να διατηρούν τον έλεγχο του κοινοβουλίου. Οι διεθνείς πιέσεις οδήγησαν στην όξυνση των αντιθέσεων μεταξύ του προέδρου Petrosian, ο οποίος ήταν υπέρμαχος μίας διπλωματικής λύσης και των ηγετών των αυτονομιστών, οι οποίοι προέκριναν τη στρατιωτική λύση και τη συνέχιση των συγκρούσεων. Κατά τη διάρκεια της επίθεσης στην πόλη Kelbajar τον Μάρτιο του 1993, ο πρόεδρος Petrosian κάλεσε τον Kocharian να διακόψει την επέλαση των δυνάμεων του και να διατάξει την απόσυρση τους. Η ηγεσία των αυτονομιστών ζήτησε διορία ενός μήνα για την απόσυρση των στρατιωτικών της δυνάμεων, αν και οι επιτυχίες που σημείωναν στα πεδία των συγκρούσεων τους κατέστησαν περισσότερο ανεξάρτητους έναντι της Αρμένικης ηγεσίας (De Waal, 2003, σ. 212 – 213).

Η επίθεση στην πόλη Kelbajar προκάλεσε τη διεθνή κατακραυγή με την Τουρκία να υποβάλει εμπάργκο στην Αρμενία και το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ να καλεί σε εκχειρίδια και απόσυρση των τοπικών αρμενικών δυνάμεων. Οι δυνάμεις των Αρμένιων αυτονομιστών συνέχισαν να επελαύνουν, με τον ΟΗΕ να υιοθετεί και νέα ψηφίσματα για την διακοπή των εχθροπραξιών (Croissant, 1998, σ. 87 – 89, 92).

Το μεγαλύτερο μέρος των συγκρούσεων έλαβε χώρα μεταξύ δυνάμεων ατάκτων και μόνο προς το τέλος του πολέμου, η σύγκρουση μετατράπηκε σε σύγκρουση μεταξύ δύο στρατευμάτων, με τις δυνάμεις ατάκτων τόσο των Αρμένιων αυτονομιστών όσο και των Αζέριων να γίνονται περισσότερο οργανωμένες. Τελικά οι δυνάμεις των Αρμένιων αυτονομιστών και ο τακτικός στρατός της Αρμενίας ενώθηκαν και ανέλαβαν από κοινού στρατιωτική δράση σύμφωνα με δήλωση του Αρμένιου υπουργού Άμυνας (De Waal, 2003, σ. 168, 210).

Η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της επιρροής του προέδρου Petrosian και της δυνατότητας του να ελέγξει τις εξελίξεις στο Καραμπάχ, αν και οι ηγέτες των αυτονομιστών διέθεταν πόρους και πολεμικό υλικό που προέρχονταν από την υποστήριξη της Αρμενικής διασποράς, το σοβιετικό οπλοστάσιο που πέρασε στα χέρια των αυτονομιστών και τα έσοδα από την σκιώδη οικονομία. Ο Kocharian εδραιώνοντας την ισχύ του κατάφερε να ενώσει τους αυτονομιστές του Ναγκόρνο Καραμπάχ, καθιστώντας δύσκολο τον έλεγχο των αυτονομιστών από την Αρμενία. Ο πρόεδρος Petrosian δεν ήταν σε θέση να ασκήσει αποτελεσματικές πιέσεις προς τους αυτονομιστές, καθώς η τυχόν επιβολή αποκλεισμού ή η απόσυρση των στρατιωτικών δυνάμεων της Αρμενίας θα ισοδυναμούσε με πολιτική καταστροφή για τον ίδιο (Caspersen, 2008).

Παρά τη σημαντική υποστήριξη από την Αρμενική διασπορά, την έναρξη της προσπάθειας ανοικοδόμησης και την αποκατάσταση της λειτουργίας της τοπικής οικονομίας, το Ναγκόρνο Καραμπάχ παρέμενε εξαρτημένο από την οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη της Αρμενίας. Σύμφωνα με ανεξάρτητες εκτιμήσεις, πάνω από τους μισούς από τους 18.500 στρατιώτες του στρατού του Ναγκόρνο Καραμπάχ ήταν Αρμένιοι από την Αρμενία. Οι αρχές της Αρμενίας παρείχαν σημαντική ενίσχυση σε εξοπλισμό και οπλισμό προς τους αυτονομιστές, ενώ και Αρμένιοι αξιωματικοί συμμετείχαν στην εκπαίδευση του στρατού του Ναγκόρνο Καραμπάχ (International Crisis Group, 2005, σ. 9 – 10). Το Ναγκόρνο Καραμπάχ εξαρτώνταν σε σημαντικό βαθμό και οικονομικά από την Αρμενία και από το 1993 άρχισε να λαμβάνει «διακρατικά» δάνεια από την Δημοκρατία της Αρμενίας, τα οποία αντιστοιχούσαν από το 1/3 μέχρι τα 2/3 του κρατικού του προϋπολογισμού (Caspersen, 2008).

Η εξουθένωση από τις διαρκείς εχθροπραξίες και των δύο πλευρών, οδήγησε τελικά στην υπογραφή εκκευρίας τον Μάιο του 1994, καθώς οι δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν είχαν χαμηλό ηθικό και οι δυνάμεις των αυτονομιστών βρίσκονταν στα όρια της εξάντλησης και της υπερεπέκτασης (Laitin & Sunny, 1999, σ. 161).

Σημαντική για την περαιτέρω εξέλιξη της κρίσης υπήρξε η αποδυνάμωση του προέδρου της χώρας, Petrosian, εξαιτίας των οικονομικών προβλημάτων της χώρας και των πιέσεων του διεθνούς παράγοντα αναφορικά με την κρίση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ. Μετά τις εκλογές του 1996 και προκειμένου να αυξήσει τη λαϊκή αποδοχή του, ο Petrosian διόρισε πρωθυπουργό τον ήρωα του πολέμου στο Ναγκόρνο Καραμπάχ για την Αρμενία, Robert Kocharian (International Crisis Group, 2004, σ. 9). Αυτή η ενέργεια όμως είχε ως αποτέλεσμα να περιοριστούν τα περιθώρια ελιγμών γύρω από το Ναγκόρνο Καραμπάχ για τον πρόεδρο Petrosian, ενώ και η επιδεινούμενη οικονομική κατάσταση της Αρμενίας καθιστούσαν επιτακτική ανάγκη τον τερματισμό της διεθνούς απομόνωσης της χώρας. Έτσι, ο Petrosian αποφάσισε να ακολουθήσει μία διαλλακτική προσέγγιση γύρω από το Ναγκόρνο Καραμπάχ και ήρθε σε σύγκρουση με την ηγεσία των αυτονομιστών και τους σκληροπυρηνικούς, οι οποίοι ζητούσαν μία οριστική λύση στο ζήτημα της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ (Caspersen, 2008).

Τον Δεκέμβριο του 1997 οι ηγεσίες της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν εμφανίζονταν διατεθειμένες να υπογράψουν το σχέδιο ειρήνευσης που πρότεινε η Ομάδα του Μινσκ, αλλά η

κυβέρνηση των αυτονομιστών στο Ναγκόρνο Καραμπάχ απέρριψε το σχέδιο (Potier, 2000, σ. 96), παρά το γεγονός ότι δύο μήνες πριν ο πρόεδρος του Ναγκόρνο Καραμπάχ, Arkady Ghukasian, είχε εκφράσει συμβιβαστική διάθεση δηλώνοντας ότι εάν το Ναγκόρνο Καραμπάχ λάβει αξιόπιστες και αποτελεσματικές εγγυήσεις για την ασφάλεια του είναι διατεθειμένο να προσχωρήσει σε συνομοσπονδία με το Αζερμπαϊτζάν (Croissant, 1998, σ. 138). Η απόσυρση των δυνάμεων των αυτονομιστών από τα εδάφη του Αζερμπαϊτζάν που είχαν καταλάβει θα απέκοπτε το Ναγκόρνο Καραμπάχ από την πρόσβαση του στο Ιράν και το επικερδές εμπόριο με αυτό, ενώ θα καθιστούσε και τους αυτονομιστές περισσότερο εξαρτημένους από την Αρμενία και τον πρόεδρο Petrosian, τον οποίο αντιμετώπιζαν πλέον με δυσπιστία (Laitin & Sunny, 1999, σ. 165).

Τον Ιανουάριο του 1998, έγινε σύγκληση του Συμβουλίου Ασφαλείας της Αρμενίας, στο οποίο έλαβαν μέρος κορυφαίοι αξιωματούχοι της Αρμενίας και του Ναγκόρνο Καραμπάχ για να συζητήσουν την ειρηνευτική διαδικασία. Κατά τη διάρκεια της συνάντησης ο Kocharian απείλησε με παραίτηση εξαιτίας της πολιτικής του προέδρου Petrosian και διεμήνυσε ότι καμία απόφαση της Αρμενίας δεν θα εφαρμοστεί χωρίς τη συγκατάθεση του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Στην πολιτική του προέδρου Petrosian αντιτάχθηκαν ακόμη ο υπουργός άμυνας, Serzh Sarkisyan, ο αρμενικός στρατός, ένα μεγάλο μέρος της αρμενικής διανοήσης και η αρμενική διασπορά (Croissant, 1998, σ. 122 – 123).

Έτσι, στο πλευρό της ηγεσίας των αυτονομιστών τέθηκαν σημαντικές δυνάμεις του Αρμενικού στοιχείου. Το γεγονός αυτό έφερε τον πρόεδρο Petrosian σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση και τον Φεβρουάριο του 1998 παραιτήθηκε. Ο Kocharian ανέλαβε υπηρεσιακός πρόεδρος και εξελέγη πρόεδρος της Αρμενίας τον επόμενο μήνα. Παρά το γεγονός ότι ο νέος πρόεδρος δήλωσε ότι εκπροσωπεί την τόσο την Αρμενία όσο και το Ναγκόρνο Καραμπάχ, παρέμεναν σημαντικές διαφορές μεταξύ Αρμενίας και αυτονομιστών ως προς την εξέλιξη της διαπραγματευτικής διαδικασίας και τους επιδιωκόμενους στόχους για την αρμενική πλευρά, με τους αυτονομιστές να υιοθετούν μία πιο σκληρή στάση και να εμφανίζονται λιγότερο διατεθειμένοι να αποδεχθούν έναν συμβιβασμό (Khachatrian, 2006).

3.4 Οι εξελίξεις στο Αζερμπαϊτζάν

Οι ήττες που σημείωνε το Αζερμπαϊτζάν στο στρατιωτικό πεδίο προκάλεσαν αναταραχή στη χώρα και υποβάθμισαν την αξιοπιστία και την αποδοχή της κυβέρνησης και του προέδρου της χώρας Elchibey ακόμα και μεταξύ τμημάτων του στρατού.

Ο συνταγματάρχης Surat Huseynov αποτελούσε τον εκπρόσωπο του Αζερμπαϊτζάν στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και είχε υπό τον έλεγχο του τις Αζέριες στρατιωτικές δυνάμεις που υπερασπίζονταν την πόλη Kalbajar. Ο Huseynov διέταξε την μετακίνηση των στρατευμάτων του προς τη γενέτειρα του, Ganja, με αποτέλεσμα η Kalbajar να πέσει στα χέρια των αυτονομιστών. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε τον πρόεδρο της χώρας, Abulfaz Elchibey, να τον απομακρύνει, αλλά τα στρατεύματα του παρέμειναν ενωμένα και πιστά στον Huseynov (Coyle, 2018).

Ο Huseynov είχε και την υποστήριξη του 104^{ου} Ρωσικού Αερομεταφερόμενου Συντάγματος, το οποίο τον Μάιο του 1993 ανακοίνωσε την απόσυρση του από το Αζερμπαϊτζάν 6 μήνες νωρίτερα από την προκαθορισμένη ημερομηνία. Το γεγονός αυτό κατέστησε το Αζερμπαϊτζάν την πρώτη χώρα στον Νότιο Καύκασο χωρίς παρουσία Ρωσικών στρατευμάτων. Κατά την αποχώρηση του το 104^ο Σύνταγμα εγκατέλειψε τον οπλισμό και τα πολεμοφόδια του στον Huseynov αντί για την κυβέρνηση του Αζερμπαϊτζάν. Μία πιθανή εξήγηση για την ενέργεια αυτή είναι ότι αποσκοπούσε στο να παρέχει στήριξη σε μία ομάδα υποστηριζόμενη από τη Ρωσία με στόχο να καταλάβει την εξουσία στο Αζερμπαϊτζάν χωρίς την άμεση εμπλοκή της Ρωσίας (Cornell, 1999, σ.225).

Τα στρατεύματα του Huseynov άρχισαν να προελαύνουν προς την πρωτεύουσα της χώρας, Μπακού, φτάνοντας περίπου 80 χιλιόμετρα από την πρωτεύουσα. Ο πρόεδρος Elchibey αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το Μπακού και κάλεσε τον Heydar Aliyev, ηγέτη του Αζερμπαϊτζάν κατά την σοβιετική εποχή και πρώτου αναπληρωτή πρωθυπουργού της Σοβιετικής Ένωσης, να συμβάλλει στην διευθέτηση της πολιτικής κρίσης. Μετά την φυγή του Elchibey ο Aliyev ανέλαβε νέος πρόεδρος της χώρας και διόρισε τον Huseynov πρωθυπουργό. Σε αντάλλαγμα ο Huseynov διέκοψε την προέλαση των στρατευμάτων του προς το Μπακού και διέταξε την επιστροφή τους στο μέτωπο του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Ο Huseynov παρέμεινε στο αξίωμα του πρωθυπουργού για ένα χρόνο και στη συνέχεια καθαιρέθηκε με την κατηγορία της προετοιμασίας πραξικοπήματος κατά του νέου προέδρου και στη συνέχεια διέφυγε στη Ρωσία (Cornell, 1999).

Η άνοδος στην εξουσία του Aliyev οδήγησε σε μία νέα προσέγγιση με τη Ρωσία. Καθώς οι δυνάμεις των Αρμενίων αυτονομιστών προέλαυναν προς την πόλη Jebail, ο Ρώσος αναπληρωτής υπουργός εξωτερικών επισκέφτηκε το Μπακού για να διερευνήσει τον βαθμό στον οποίο ο Aliyev είναι πρόθυμος να εντάξει το Αζερμπαϊτζάν στην Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών. Στη συνέχεια ο Aliyev επισκέφτηκε ο ίδιος τη Ρωσία και στη συνέχεια το Αζερμπαϊτζάν έγινε μέλος της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών τον Σεπτέμβριο του 1993. Με τον Aliyev στην εξουσία και την ένταξη του Αζερμπαϊτζάν στην Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών, η Ρωσία απαίτησε την άμεση διακοπή της επίθεσης των Αρμενίων και απέστειλε 200 αξιωματικούς ως στρατιωτικούς συμβούλους του στρατού του Αζερμπαϊτζάν (Coyle, 2018, σ. 225).

3.2 Σύντομη ανασκόπηση του πολέμου

Στις αρχές του 1992 το κενό ισχύος που δημιουργήθηκε από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωση κατέστησε αναπόφευκτο το ξέσπασμα της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ λόγω των μακροχρόνιων εθνοτικών διαφορών μεταξύ Αρμενίων και Αζέριων. Η αναμενόμενη απόσυρση των σοβιετικών στρατευμάτων άνοιξε τον δρόμο για την έναρξη των εχθροπραξιών μεταξύ των δύο πλευρών, οι οποίες σύντομα θα οδηγούσαν σε έναν ευρείας κλίμακας πόλεμο στην περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ.

Οι δυνάμεις των Αρμενίων αυτονομιστών από τις αρχές του Φεβρουαρίου του 1992 κατέλαβαν τα χωριά Malybeili, Karadagly και Agdaban με κατά βάση Αζέριο πληθυσμό (Cornell, 1999). Στα τέλη Φεβρουαρίου του 1992 οι συγκρούσεις κλιμακώθηκαν όταν οι δυνάμεις των Αρμενίων εξαπέλυσαν ευρείας κλίμακας επίθεση στην πόλη Khojaly, στα βόρεια της πρωτεύουσας του Ναγκόρνο Καραμπάχ, Στεπανακέρτ. Οι δυνάμεις των Αζέριων χρησιμοποιούσαν την πόλη για να εξαπολύουν επιθέσεις πυροβολικού κατά των Αρμενίων αυτονομιστών, ενώ διέθετε και το μοναδικό αεροδρόμιο στο Ναγκόρνο Καραμπάχ που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από μεγάλα αεροσκάφη (Croissant, 1998, σ. 26). Παραστρατιωτικές δυνάμεις των Αρμενίων είχαν αποκόψει την πρόσβαση προς το Khojaly ήδη από τον Οκτώβριο του 1991 και ο μόνος τρόπος ανεφοδιασμού της πόλης ήταν από αέρος. Το Αζερμπαϊτζάν είχε ήδη απομακρύνει την πλειοψηφία των κατοίκων και μέχρι τα μέσα Φεβρουαρίου του 1992, λίγο πριν την επίθεση των Αρμενίων αυτονομιστών, στην πόλη είχαν απομείνει μόλις 3000 κάτοικοι την προστασία των οποίων είχαν

αναλάβει 160 ένοπλοι με ελαφρύ οπλισμό (Bolukbasi, 2011 όπως αναφέρεται στο Coyle, 2018, σ. 220).

Η επίθεση στην πόλη ξεκίνησε τη νύχτα μεταξύ 25 και 26 Φεβρουαρίου όταν δυνάμεις των Αρμενίων και το 366^ο Μηχανοκίνητο Σύνταγμα της Ρωσίας περικύκλωσαν την πόλη, επιτρέποντας μόνο μία δίοδο για την εγκατάλειψη της πόλης. Σύμφωνα με εκτιμήσεις 613 Αζέροι που προσπάθησαν να εγκαταλείψουν την πόλη, μεταξύ αυτών 300 γυναίκες και παιδιά έχασαν τη ζωή τους, σε ενέδρα που έστησαν οι δυνάμεις των Αρμενίων (Coyle, 2018, σ. 220). Η Μόσχα αρνήθηκε οποιαδήποτε επίσημη ανάμειξη της Ρωσίας και ο χειρισμός της επίθεσης σε συνδυασμό με την προσπάθεια απόκρυψης των γεγονότων, οδήγησαν στην παραίτηση του Αζέρου προέδρου Ayaz Mutalibov. Το 366^ο Σύνταγμα στη συνέχεια απομακρύνθηκε από το Ναγκόρνο Καραμπάχ και διαλύθηκε, αλλά ο οπλισμός του παρέμεινε στα χέρια των αυτονομιστών και οι Αρμένιοι που υπηρετούσαν σε αυτό προσχώρησαν στις τάξεις των αυτονομιστών (de Waal, 2013, σ. 167).

Τον Μάιο του 1992 οι δυνάμεις των Αρμενίων κατέλαβαν την πόλη Shusha, που ήταν και η τελευταία πόλη στο Ναγκόρνο Καραμπάχ που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των Αζέρων. Έπειτα από την κατάληψη της πόλης οι Αρμένιοι προχώρησαν στη δημιουργία του Στρατού του Ναγκόρνο Καραμπάχ στις 9 Μαΐου του 1992, ο οποίος συγκέντρωνε όλες τις δυνάμεις αυτονομιστών του Ναγκόρνο Καραμπάχ (Office of the Nagorno Karabach Republic, n.d.). Η απώλεια της πόλης Shusha αποτελούσε ιδιαίτερο πλήγμα για τους Αζέρους καθώς έχει ιδιαίτερη συμβολική σημασία και θεωρείται η κοιτίδα του Αζέριου πολιτισμού και μουσικής και προκάλεσε έντονη πολιτική αναταραχή στο Αζερμπαϊτζάν (Coyle, 2018, σ. 221).

Οι Αρμένιοι επέκτειναν τις επιθέσεις τους και εναντίον πόλεων και τμημάτων του Αζερμπαϊτζάν και πέρα από το Ναγκόρνο Καραμπάχ. Κατέλαβαν την πόλη Lachin, η οποία είναι στρατηγικής σημασίας καθώς βρίσκεται μεταξύ Ναγκόρνο Καραμπάχ και Αρμενίας και έτσι κατάφεραν να δημιουργήσουν μία δίοδο μεταξύ Αρμενίας και Ναγκόρνο Καραμπάχ. Τον Ιούνιο του 1992 το Αζερμπαϊτζάν εξαπέλυσε αντεπίθεση επιστρατεύοντας ρωσικό εξοπλισμό και μισθοφόρους. Η αντεπίθεση στέφθηκε με επιτυχία και το Αζερμπαϊτζάν ανακατέλαβε την βόρεια έκταση του Ναγκόρνο Καραμπάχ (Coyle, 2018, σ. 221 – 222).

Την άνοιξη του 1993 οι Αρμένιοι εξαπέλυσαν επίθεση σε ακόμα περισσότερες περιοχές του Αζερμπαϊτζάν δημιουργώντας και μία δεύτερη δίοδο προς την Αρμενία κοντά στην πόλη Kelbajar.

Κατά τη διάρκεια της επίθεσης οι αυτονομιστές υποστηρίζονταν από βολές πυροβολικού που εξαπολύονταν από την Αρμενία. Στην επιχείρηση συμμετείχαν δυνάμεις τόσο από την Δημοκρατία της Αρμενίας όσο και από την Έβδομη Στρατιά της Ρωσίας (de Waal, 2013, σ. 2012 - 2013). Στη συνέχεια κατέλαβαν μία σειρά από πόλεις όπου οι Αζέροι αποτελούσαν την πλειοψηφία, όπως το Aghdam, η Jaebraiyil, η Fuzuli, το Gubadly και η Zangilan. Μέχρι τον Οκτώβριο του 1993 οι Αρμένιοι είχαν υπό τον έλεγχο τους το σύνολο του νοτιοδυτικού Αζερμπαϊτζάν (Croissant, 1998, σ. 95).

Το σύνολο του Αζέριου πληθυσμού των πόλεων που κατέλαβαν οι Αρμένιοι απελάθηκε και πάνω από 600.000 Αζέροι μετατράπηκαν σε εσωτερικούς πρόσφυγες, με τους 50.000 από τους πρόσφυγες να προέρχονται από την περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η επέλαση των Αρμενίων και οι ήττες στο πεδίο της μάχης των Αζέρων, σε συνδυασμό με τον εκτοπισμό του Αζέριου πληθυσμού από τις περιοχές που κατέλαβαν οι Αρμένιοι, είχαν ως αποτέλεσμα το Αζερμπαϊτζάν να βρεθεί αντιμέτωπο με μία μείζονα προσφυγική κρίση (Coyle, 2018, σ. 223).

Τον Δεκέμβριο του 1993 οι δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν εξαπέλυσαν αντεπίθεση και κατάφεραν να ανακαταλάβουν ορισμένες από τις περιοχές που είχαν καταλάβει οι Αρμένιοι. Στις 12 Μαΐου του 1994 έπειτα από διαμεσολάβηση της Ρωσίας επετεύχθη συμφωνία εκεχειρίας την οποία υπέγραψαν οι υπουργοί άμυνας της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν καθώς και ο επικεφαλής των δυνάμεων ασφαλείας του Ναγκόρνο Καραμπάχ (Cornell, 1999).

Κεφάλαιο 4. Ο ρόλος του διεθνούς παράγοντα

4.1 Η Ομάδα του Μινσκ (The Minsk Group)

Η Ομάδα του Μινσκ (The Minsk Group) αποτελεί το βασικό συλλογικό όργανο έκφρασης της βούλησης της διεθνούς κοινότητας και των προσπαθειών της για την επίλυση της κρίσης. Είναι γεγονός, όμως, ότι οι μεγάλες δυνάμεις προωθούν τα δικά τους συμφέροντα και σε πολλές περιπτώσεις υπονομεύουν τη λειτουργία του και το καθιστούν αναποτελεσματικό και το περιορίζουν σε δευτερεύοντα ρόλο.

Η Ομάδα του Μίνσκ ιδρύθηκε το 1992 από την τότε Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (Conference on Security and Co-operation in Europe), που στη συνέχεια μετατράπηκε στον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) (Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)), στα πλαίσια της προετοιμασίας μίας διάσκεψης στο Μινσκ για την εξεύρεση ειρηνικής λύσης στη συνεχιζόμενη σύγκρουση μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν. Η διάσκεψη δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ, αλλά η Ομάδα του Μινσκ παρέμεινε ως το βασικό πολιτικό όργανο του ΟΑΣΕ, επιφορτισμένο με την επίλυση της κρίσης και της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ (Klever, 2013).

Η Ομάδα του Μινσκ έχει 3 κύριους στόχους. Τη δημιουργία του κατάλληλου πλαισίου για την επίλυση της σύγκρουσης, την επίτευξη της κατάπαυσης του πυρός την περίοδο κατά την οποία δημιουργήθηκε και την προώθηση της ειρηνευτικής διαδικασίας με διάφορους τρόπους, συμπεριλαμβανομένης της ανάπτυξης ειρηνευτικών δυνάμεων.

Κατά τη διάρκεια της Υπουργικής Συνάντησης του ΟΑΣΕ στη Μαδρίτη το 2007, οι Αντιπρόεδροι της Ομάδας του Μινσκ, που από το 1997 αποτελούνταν από τους πρεσβευτές της Ρωσίας, της Γαλλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών, παρουσίασαν ένα κείμενο βασικών αρχών για την επίλυση της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ. Οι Αρχές της Μαδρίτης, όπως έγιναν γνωστές, βασίζονταν στις αρχές της Συμφωνίας του Ελσίνκι περί μη χρήσης ή απειλής χρήσης βίας, του σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας, των ίσων δικαιωμάτων και του δικαιώματος αυτοπροσδιορισμού των λαών.

Οι αρχές που δημοσιοποιήθηκαν αφορούσαν την επιστροφή των περιοχών γύρω από το Ναγκόρνο Καραμπάχ υπό τον έλεγχο του Αζερμπαϊτζάν, ένα μεταβατικό καθεστώς για την περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ με την παροχή εγγυήσεων για την ασφάλεια όλων των πολιτών του, τη δημιουργία διαδρόμου που να συνδέει την Αρμενία με το Ναγκόρνο Καραμπάχ, τη μελλοντική διευθέτηση του οριστικού καθεστώτος του Ναγκόρνο Καραμπάχ μετά από μία νομικά δεσμευτική έκφραση της λαϊκής βούλησης, το δικαίωμα επιστροφής όλων των προσφύγων και των εκτοπισμένων ατόμων στις εστίες τους και την παροχή διεθνών εγγυήσεων ασφαλείας (Klever, 2013).

Η οργανωσιακή διάρθρωση της Ομάδας του Μινσκ αποτελείται από έναν πρόεδρο, την ομάδα σχεδιασμού που προχωρεί σε συστάσεις προς τον πρόεδρο και τρεις συμπροέδρους, έναν από τη Ρωσική Ομοσπονδία, έναν από τη Γαλλία και έναν από τις Η.Π.Α. Στην ομάδα του Μινσκ συμμετέχουν ακόμη η Λευκορωσία, η Γερμανία, η Ιταλία, η Σουηδία, η Φινλανδία και η Τουρκία, καθώς και η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν (OSCE, 2021).

4.2 Η στάση του Ιράν

Το Ιράν ως χώρα που συνορεύει τόσο με την Αρμενία όσο και με το Αζερμπαϊτζάν και αποτελεί περιφερειακή δύναμη της περιοχής με σημαντική μειονότητα Αζέρων στο εσωτερικό του, παρακολουθεί τις εξελίξεις γύρω από τη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ με ιδιαίτερο ενδιαφέρον αλλά και ανησυχία για τις επιπτώσεις της στις γεωπολιτικές εξελίξεις στην ευρύτερη περιοχή.

Το 1992 τόσο η Αρμενία όσο και το Αζερμπαϊτζάν ζήτησαν τη διαμεσολάβηση του Ιράν για την επίλυση της κρίσης και αντιπρόσωποι των τριών χωρών συναντήθηκαν τον Μάρτιο του ίδιου έτους και κατέληξαν σε ένα προσχέδιο για την διευθέτηση της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ. Τα αποτελέσματα της συνάντησης αυτής οδήγησαν σε μία πρόσκαιρη εκεχειρία, η οποία κράτησε μόλις μία εβδομάδα, καθώς οι εχθροπραξίες συνεχίστηκαν με τους Αρμένιους να καταλαμβάνουν την πόλη Shusha (Coyle, 2018).

Τον Μάρτιο του 1993 το Ιράν προσπάθησε και πάλι να διαμεσολαβήσει μεταξύ των δύο πλευρών. Η νέα διαμεσολαβητική πρωτοβουλία του Ιράν παρά το γεγονός ότι κατέληξε σε μία κοινή διακήρυξη στην Τεχεράνη τον Μάιο του ίδιου έτους δεν κατάφερε να πάλι να οδηγήσει σε μία

διαρκή ειρήνη και οριστική κατάπαυση των εχθροπραξιών. Έπειτα και από αυτή την αποτυχία, το Αζερμπαϊτζάν δεν δέχθηκε να λάβει μέρος σε άλλες διαμεσολαβητικές πρωτοβουλίες του Ιράν καθώς θεώρησε ότι οι διάφορες εκεχειρίες δεν οδηγούσαν σε κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα και απλά επέτρεπαν την ανασύνταξη και τον ανεφοδιασμό των δυνάμεων των αυτονομιστών (Cornell, 1999).

Παρά το γεγονός ότι οι διπλωματικές του πρωτοβουλίες για την κατάπαυση του πυρός δεν απέδωσαν, το Ιράν συνέχισε να παρακολουθεί την σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ με ενδιαφέρον και ανησυχία, ιδιαίτερα όσον αφορά την κατάσταση στα σύνορα του. Τον Απρίλιο του 1993 η επίθεση των Αρμενίων στην πόλη Fuzuli, κοντά στα σύνορα του Ιράν, προκάλεσε την αντίδραση του Ιρανού υπουργού των εξωτερικών ο οποίος εξέφρασε την ανησυχία του για την σύγκρουση και τις σφαγές αμάχων και κάλεσε την Αρμενία να αποσύρει τις δυνάμεις της από τις περιοχές του Αζερμπαϊτζάν που είχε καταλάβει (Croissant, 1998, σ.88). Παρ' όλα αυτά, η δήλωση δεν καθιστούσε ξεκάθαρο εάν από τις περιοχές του Αζερμπαϊτζάν που καλούσε την Αρμενία να αποσύρει τις δυνάμεις της περιλαμβάνεται και το Ναγκόρνο Καραμπάχ (Coyle, 2018).

Η συνέχιση των συγκρούσεων οδήγησε εκατοντάδες χιλιάδες Αζέρους να αναζητήσουν καταφύγιο στο Ιράν, με την Τεχεράνη να προχωρά στη δημιουργία στρατοπέδων προσφύγων για τη φιλοξενία των προσφύγων. Στη συνέχεια, στρατιωτικές δυνάμεις του Ιράν εισχώρησαν στο Αζερμπαϊτζάν για να δημιουργήσουν μία ασφαλή ζώνη για τους Αζέρους πρόσφυγες. Η ενέργεια αυτή προκάλεσε την αντίδραση της Ρωσίας, η οποία δήλωσε ότι η εισβολή των δυνάμεων του Ιράν θα προκαλέσει την κλιμάκωση της κρίσης και μπορεί να οδηγήσει στην διεθνοποίηση της (Croissant, 1998, σ.94). Το Ιράν απέσυρε τα στρατεύματά του, αλλά πέτυχε να στείλει ξεκάθαρο μήνυμα προς κάθε κατεύθυνση ότι σε περίπτωση που η σύγκρουση πλησιάσει περαιτέρω στα σύνορα του αυτό θα οδηγήσει στη διεθνοποίηση της (Coyle, 2018).

Κατά το μεγαλύτερο διάστημα της σύγκρουσης το Ιράν παρέμεινε στρατιωτικά ουδέτερο, αλλά ανέπτυξε ισχυρές οικονομικές σχέσεις με την Αρμενία, προσφέροντας σημαντική οικονομική στήριξη στην Αρμενία η οποία βρίσκονταν σε διεθνή απομόνωση και δυσχερή οικονομική θέση. Όταν το Αζερμπαϊτζάν προχώρησε σε συμφωνία για την κατασκευή αγωγού πετρελαίου προς τη Μεσόγειο αποκλείοντας το Ιράν από τη συμφωνία, η Τεχεράνη προχώρησε στη σύναψη μίας σειράς εμπορικών συμφωνιών με το Γερεβάν. Ακολουθώντας πρακτικές ισορροπίας δυνάμεων,

το Ιράν τάχθηκε με την πλευρά της αδύναμης Αρμενία έναντι του Αζερμπαϊτζάν στη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ (Coyle, 2018).

Το γεγονός αυτό κατέστησε το Ιράν πολύτιμο σύμμαχο της Αρμενίας, με τον Αρμένιο πρωθυπουργό, Bagratyan, να επισκέπτεται την Τεχεράνη τον Μάιο του 1995 για την υπογραφή μίας σειράς συμφωνιών οικονομικής συνεργασίας, που περιλάμβαναν συμφωνίες παροχής φυσικού αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας διάρκειας 20 ετών. Μετά την επίσκεψη του Αρμένιου πρωθυπουργού, το Ιράν προχώρησε στη διακοπή προμήθειας ηλεκτρικής ενέργειας στην πόλη Nakhchivan, η οποία αποτελούσε Αζέρο θύλακα στα σύνορα με την Αρμενία (Cornell, 1999).

Το γεγονός ότι το Ιράν αποτελεί ένα φονταμενταλιστικό Ισλαμικό καθεστώς, του Σιιτικού δόγματος όπως και η πλειοψηφία των Αζέρων, στα νότια σύνορα του Αζερμπαϊτζάν με μία πολυπληθή μειονότητα Αζέρων, γύρω στα 15 με 20 εκατομμύρια που ξεπερνά και τον ίδιο τον πληθυσμό του Αζερμπαϊτζάν, θα μπορούσε να το καταστήσει τον φυσικό σύμμαχο του Αζερμπαϊτζάν. Συντασσόμενο με το Αζερμπαϊτζάν εναντίον της χριστιανικής Αρμενίας, το Ιράν θα μπορούσε να ενισχύει την επίδραση του επί των Σιιτών του Αζερμπαϊτζάν (Cornell, 1998).

Παρ' όλα αυτά, το Ιράν επέλεξε να συνταχθεί με την Αρμενία στη σύγκρουση για το Ναγκόρνο Καραμπάχ. Ένας από τους βασικούς λόγους για αυτή του την απόφαση αποτελεί το γεγονός ότι ένα πλούσιο σε πετρέλαιο Αζερμπαϊτζάν θα μπορούσε να αποτελέσει δυνητική απειλή για το Ιράν εγείροντας αναθεωρητικές και εθνικιστικές απόψεις μεταξύ της Αζέρικης μειονότητας στο εσωτερικό του, ειδικά αν συνεχιζόταν τα προβλήματα στην οικονομία του Ιράν. Η ηγεσία του Ιρανικού καθεστώτος θεωρούσε ότι ο Αζέρικος εθνικισμός θα μπορούσε να αποδειχθεί εξίσου προβληματικός για το Ισλαμικό καθεστώς όπως είχε συμβεί επί Σοβιετικής Ένωσης. Ένα ισχυρό, ανεξάρτητο Αζερμπαϊτζάν θα μπορούσε να οδηγήσει σε αναζωπύρωση του Αζέρικου εθνικισμού, δημιουργώντας προβλήματα και στο Ιράν.

Παράλληλα, τη στάση του Ιράν απέναντι στο Αζερμπαϊτζάν επηρέασε και η στάση και οι δηλώσεις της ιδιαίτερα αντι-ιρανικής κοσμικής κυβέρνησης του Αζερμπαϊτζάν την περίοδο 1992 – 1993. Ο τότε Αζέρος πρόεδρος Elcibey μάλιστα είχε δηλώσει ότι το Ιρανικό καθεστώς είναι καταδικασμένο και μέσα στα επόμενα 5 χρόνια το Αζερμπαϊτζάν θα ενωθεί και πάλι (Cornell, 1998).

Συνεπώς, όσον αφορά το Ιράν, παρατηρείται το παράδοξο ένα Σιιτικό φονταμενταλιστικό καθεστώς να στηρίζει μία χριστιανική χώρα εναντίον μίας χώρας που αποτελείται κατά πλειοψηφία από Σίιτες μουσουλμάνους. Στον καθορισμό της πολιτικής του Ιράν υπερίσχυσαν ξεκάθαρα οι γεωπολιτικές ανησυχίες και επιδιώξεις, ιδιαίτερα και λόγω της πολυπληθούς μειονότητας Αζέρων στο εσωτερικό του Ιράν, παρά οι κοινοί θρησκευτικοί και πολιτισμικοί θεσμοί με το Αζερμπαϊτζάν.

4.3 Η στάση της Τουρκίας

Η Τουρκία υπήρξε παραδοσιακά η πλέον στενή σύμμαχος του Αζερμπαϊτζάν, λόγω των στενών πολιτισμικών δεσμών μεταξύ των δύο λαών, αλλά και της διαχρονικής συγκρουσιακής σχέσης της με την Αρμενία, που έχει τις ρίζες της στη γενοκτονία των Αρμενίων στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Πέρα από την προώθηση των θέσεων των Αζέρων στη διεθνή σκηνή από την πλευρά της Τουρκίας, Τουρκία και Αζερμπαϊτζάν επέβαλλαν από κοινού εμπάργκο στην Αρμενία. Ακόμη, η Τουρκία αρνείται να προχωρήσει στην εξομάλυνση των σχέσεων της με την Αρμενία, λόγω της έντασης που προέκυψε γύρω από το ζήτημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Παρά την σταθερή υποστήριξη της προς το Αζερμπαϊτζάν, όμως, στον πρώτο πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ η Τουρκία δεν προχώρησε στην αποστολή όπλων ή την παροχή οικονομικής βοήθειας προς το Αζερμπαϊτζάν για την αγορά οπλικών συστημάτων, ενώ απέφυγε και την ενεργότερη στρατιωτική εμπλοκή στη σύγκρουση στο πλευρό του Αζερμπαϊτζάν (Cornell, 1998).

Η Τουρκία διαδραμάτισε ενεργό ρόλο στη σύγκρουση μεταξύ Αζέρων και Αρμενίων για το Ναγκόρνο Καραμπάχ ήδη από τη σύσταση της. Παρά το γεγονός ότι αρχικά η επαναστατική επιτροπή του Αζερμπαϊτζάν τον Δεκέμβριο του 1920, υπό την πίεση των σοβιετικών αρχών, αναγνώρισε τη μεταφορά του Καραμπάχ, της επαρχίας Ζαγκεζούρ και του Ναχitseβάν υπό τον έλεγχο των Αρμενίων, η «Συνθήκη Αδελφότητας και Φιλίας» που υπογράφηκε στις 16 Μαρτίου 1921 μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και της Τουρκίας, προέβλεπε την μεταφορά των ανωτέρω περιοχών υπό τον έλεγχο του Αζερμπαϊτζάν. Η ενέργεια αυτή αποτελούσε μία κίνηση καλής θέλησης του Στάλιν προς τη νεοσυσταθείσα Δημοκρατία της Τουρκίας, καθώς η σοβιετική ηγεσία υπό τον Λένιν αντιμετώπιζε αρχικά τον Ατατούρκ ως έναν εν δυνάμει σύμμαχο. Ο Ατατούρκ ήταν αντίθετος σε τυχόν εδαφικές παραχωρήσεις προς την Σοβιετική Αρμενία, καθώς μία ισχυρή Αρμενία θα μπορούσε να έχει πιθανές εδαφικές διεκδικήσεις απέναντι στην Τουρκία. Σύμφωνα

με την συνθήκη του 1921, η Τουρκία διατηρεί καθεστώς εγγυητή και για το Ναχitseβάν και πιθανώς και για το Καραμπάχ.

Αμέσως μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, η Τουρκία έδωσε προτεραιότητα στις σχέσεις της με το Αζερμπαϊτζάν έναντι των υπολοίπων πρώην σοβιετικών δημοκρατιών. Το Αζερμπαϊτζάν έγινε η πρώτη πρώην σοβιετική δημοκρατία που αναγνώρισε η Τουρκία, στις 9 Νοεμβρίου 1991, σχεδόν ένα μήνα πριν την αναγνώριση των υπολοίπων δημοκρατιών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών ενισχύθηκαν σε διάφορα επίπεδα, η Τουρκία προχώρησε στη σύναψη μίας σειρά διμερών εμπορικών συμφωνιών με το Αζερμπαϊτζάν, τα τουρκικά μέσα άρχισαν να εκπέμπουν στο Αζερμπαϊτζάν, ενώ η Τουρκία έστειλε και βιβλία και γραφομηχανές για να υποστηρίξει τη μετάβαση του Αζερμπαϊτζάν στο λατινικό αλφάβητο. Παρ' όλα αυτά, οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών διαμορφώνονταν κυρίως από τη στάση της Τουρκίας στο ζήτημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ (Cornell, 1998).

Αρχικά, η Τουρκία επιδίωξε να διατηρήσει μία στάση ουδετερότητας και να διαδραματίσει διαμεσολαβητικό ρόλο μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν. Ο Τούρκος υπουργός εξωτερικών, Cetin, προχώρησε σε σειρά διπλωματικών επαφών τόσο στην περιοχή όσο και σε διάφορες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, ενημέρωσε για το ζήτημα και τον Αμερικανό υπουργό εξωτερικών, James Baker, ενώ η Τουρκία έθεσε το θέμα και στον ΟΑΣΕ. Ο Τούρκος πρωθυπουργός, Demirel, υπερασπίστηκε τη στάση της Τουρκίας αναφέροντας ότι δεν υπάρχει νομική βάση για τυχόν επέμβαση της Τουρκίας και πως η πλευρά των Αζέρων δεν έχει ζητήσει κάτι τέτοιο. Παρ' όλα αυτά, η στάση ουδετερότητας της Τουρκίας και ο διαμεσολαβητικός της ρόλος δεν κράτησε για πολύ, καθώς δηλώσεις του Τούρκου προέδρου, Turgut Ozal, ότι οι Αρμένιοι «θα πρέπει να φοβούνται λίγο» προκάλεσε έντονες αντιδράσεις από την πλευρά των Αρμενίων, οι οποίοι ισχυρίστηκαν ότι η Τουρκία προετοιμάζει μία νέα γενοκτονία.

Καθώς οι δυνάμεις των Αρμενίων αυτονομιστών, με τη βοήθεια της Αρμενίας, συνέχισαν να επελαύνουν κατά τη διάρκεια του πρώτου πολέμου στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, η Τουρκία εγκατέλειψε τη στάση ουδετερότητας και υιοθέτησε μία στάση περισσότερο φιλική και ευθυγραμμισμένη με τα συμφέροντα του Αζερμπαϊτζάν. Η μεταστροφή της Τουρκίας οφείλεται κυρίως στις πιέσεις της κοινής γνώμης στο εσωτερικό της χώρας, την κριτική του Τουρκικού τύπου για την στάση της χώρας απέναντι στην προέλαση των Αρμενίων και την αποτυχία της

χώρας να διαδραματίσει ρόλο περιφερειακής δύναμης στην περιοχή του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας.

Έντονη ήταν και η αντίδραση της αντιπολίτευσης και ιδιαίτερα των εθνικιστών, οι οποίοι ζητούσαν τη στρατιωτική εμπλοκή της Τουρκίας στη σύγκρουση στο πλευρό του Αζερμπαϊτζάν. Ο πρώην πρωθυπουργός Ecevit ανέφερε ότι η μη άνευ όρων στήριξη προς το Αζερμπαϊτζάν υποσκάπτει την εικόνα της Τουρκίας στο Αζερμπαϊτζάν και την Κεντρική Ασία γενικότερα, ενώ και ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης, Mesut Yilmaz, ζήτησε την ανάπτυξη τουρκικών στρατευμάτων στα σύνορα με την Αρμενία και το Ναχitseβάν, υπενθυμίζοντας και τον ρόλο της Τουρκίας ως εγγυήτριας δύναμης στο Καραμπάχ, προκειμένου η Τουρκία να επιδείξει το πόσο αντίθετη είναι στη στάση και τις ενέργειες της Αρμενίας και το πόσο αποφασισμένη είναι να δράσει αν χρειαστεί. Στις αρχές του 1992 η Τουρκία ανακοίνωσε ότι θα προχωρά στον έλεγχο των αεροσκαφών που διέρχονται από τον τουρκικό εναέριο χώρο προς την Αρμενία, σε μία προσπάθεια επιβολής εμπάργκο όπλων. Εντούτοις, η Τουρκία δεν επενέβη στρατιωτικά στη σύγκρουση, ενώ υπήρξαν και προσπάθειες εξομάλυνσης των σχέσεων με την Αρμενία, όπως η συμφωνία για την προμήθεια 300 εκατομμυρίων κιλοβατώραν ηλεκτρικής ενέργειας προς την Αρμενία, λόγω της ενεργειακής κρίσης που αντιμετώπιζε και του κινδύνου χιλιάδες πολίτες να μείνουν χωρίς θέρμανση εν μέσω χειμώνα. Οι προσπάθειες αυτές απέτυχαν εξαιτίας των αντιδράσεων στο εσωτερικό της Τουρκίας (Cornell, 1998).

Η μεταστροφή στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας από τον πρόεδρο Ερντογάν από το 2006 και έπειτα είναι εμφανής και στο ζήτημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η Τουρκία πλέον ακολουθεί μία περισσότερο ενεργή και επιθετική εξωτερική πολιτική και δεν διστάζει να εμπλακεί ενεργά σε περιφερειακές συγκρούσεις για την υπεράσπιση των συμφερόντων της, συμπεριλαμβανομένης της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ. Το δόγμα της μη ενεργού εμπλοκής της Τουρκίας σε εξωτερικές συγκρούσεις έχει πλέον εγκαταλειφθεί. Το γεγονός αυτό κατέστη εμφανές και στην εμπλοκή της Τουρκίας στον δεύτερο πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ και την πολύπλευρη στήριξη που παρείχε στο Αζερμπαϊτζάν, ακόμα και με στρατιωτικά μέσα, που αναλύεται διεξοδικότερα σε επόμενο κεφάλαιο της έρευνας.

4.4 Η στάση της Ρωσίας

Η Ρωσία διαχρονικά επιδιώκει να εκμεταλλευτεί τη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, καθώς και τις υπόλοιπες συγκρούσεις στην περιοχή του Καυκάσου, για την προώθηση των συμφερόντων και της επιρροής της στην περιοχή, που την θεωρεί ζωτικό της χώρο. Επιδιώκει, παράλληλα, να επαναφέρει τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες του Καυκάσου υπό ρωσικό έλεγχο και επιρροή και η στάση της στις διάφορες συγκρούσεις στην περιοχή καθορίζεται από αυτούς τους στόχους της Μόσχας.

Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής, η Ρωσία υποστήριξε τους Απχάζιους και τους αυτονομιστές στη Νότια Οσσετία, αποσταθεροποιώντας τη Γεωργία, και τους Αρμένιους αυτονομιστές στο Ναγκόρνο Καραμπάχ. Στην περίπτωση της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, η σοβιετική ηγεσία αρχικά συντάχθηκε με την πλευρά των Αζέρων, καθώς θεωρούσε ότι ήταν η πλευρά που επιθυμούσε τη διατήρηση του status quo στην περιοχή. Αμέσως μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν η Ρωσία θεώρησε ότι η Αρμενία αποτελεί τη μοναδική αξιόπιστη σύμμαχο της στην περιοχή, παρά τη δυσарέσκεια που υπήρχε στην Αρμενία απέναντι στην Μόσχα κατά την περίοδο της διακυβέρνησης της Σοβιετικής Ένωσης από τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Τόσο στην κυβέρνηση της Γεωργίας όσο και του Αζερμπαϊτζάν κατά περιόδους βρέθηκαν εθνικιστές, οι οποίοι διατηρούσαν έντονα εχθρική στάση απέναντι στη Μόσχα και είχαν αρνηθεί αρχικά την ένταξη των χωρών τους στην Κοινοπολιτεία των Ανεξαρτήτων Κρατών. Η Ρωσία χρησιμοποίησε τους Αρμένιους αυτονομιστές και την Αρμενία ως μοχλό πίεσης απέναντι στο Αζερμπαϊτζάν σε μία προσπάθεια να το επαναφέρει στη σφαίρα επιρροής της.

Η Ρωσία επιδίωξε να επιτύχει τους εξής στόχους με την πολιτική της στη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ (Cornell, 1998):

- Να αποτρέψει την απόκτηση επιρροής στην περιοχή του Καυκάσου από την Τουρκία ή το Ιράν μέσω του Αζερμπαϊτζάν.
- Να πετύχει την ανάπτυξη Ρωσικών στρατευμάτων στο Αζερμπαϊτζάν για τη φύλαξη του κοινού συνόρου της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών με την Τουρκία και το Ιράν, όπως και στην περίπτωση της Αρμενίας, καθώς το Αζερμπαϊτζάν ήταν η μόνη πρώην σοβιετική δημοκρατία χωρίς Ρωσικά στρατεύματα στην επικράτεια του.

- Να ασκήσει επιρροή στην εκμετάλλευση των κοιτασμάτων πετρελαίου του Αζερμπαϊτζάν και να πετύχει την εξαγωγή του μέσω της Ρωσίας. Κάτι τέτοιο θα ήταν ιδιαίτερα σημαντικό για τη διατήρηση του ελέγχου των ενεργειακών ροών στην περιοχή από τη Μόσχα.

Η Ρωσία θεωρεί τις διεθνείς προσπάθειες και ιδιαίτερα την πρωτοβουλία του ΟΑΣΕ μέσω της Ομάδας του Μινσκ ως ένα είδος ξένης παρέμβασης στον ζωτικό της χώρο και την σφαίρα επιρροής της και θα προτιμούσε μία καθαρά ρωσική διαμεσολαβητική πρωτοβουλία με την ανάπτυξη και παρουσία αποκλειστικά ρωσικών στρατευμάτων στην περιοχή για την διατήρηση της ειρήνης (Cornell, 1998).

4.5 Η στάση των Η.Π.Α

Η διεθνής σημασία του πολέμου στην πρώην Γιουγκοσλαβία ήταν σαφώς μεγαλύτερη και η εμπλοκή των Η.Π.Α στη διευθέτηση του σαφώς πιο ενεργή συγκριτικά με την κατάσταση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ κατά την περίοδο των κυβερνήσεων Μπους και Κλίντον. Η Αμερικανική εμπλοκή εκφράστηκε κυρίως μέσω της συμμετοχής των Η.Π.Α στην Ομάδα του Μινσκ και τη στήριξη των προσπαθειών του ΟΑΣΕ (Ambrosio, 2011).

Ο υπουργός εξωτερικών των Η.Π.Α, James Baker, προώθησε την υιοθέτηση των «Κανόνων του Baker», σύμφωνα με τους οποίους η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν αναγνωρίστηκαν ως τα δύο κύρια μέρη στη σύγκρουση και οι Αρμένιοι και οι Αζέροι του Ναγκόρνο Καραμπάχ ως ενδιαφερόμενα μέρη. Παρά τη θετική αυτή εξέλιξη, την Αμερικανική εμπλοκή και προσπάθεια για ειρήνευση στην σύγκρουση του Ναγκόρνο Καραμπάχ περιέπλεξε η υιοθέτηση από το Αμερικανικό Κογκρέσο του Νόμου της Αμερικανικής Υποστήριξης της Ελευθερίας (US Freedom Support Act), το οποίο έθετε τις προϋποθέσεις για την παροχή οικονομικής βοήθειας από τις Η.Π.Α προς τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Η ενότητα 907 της συγκεκριμένης τροπολογίας, έπειτα από πιέσεις του Αρμενικού λόμπι στις Η.Π.Α και σε μία περίοδο που το Αζερμπαϊτζάν προχώρησε στον εμπορικό αποκλεισμό της Αρμενίας και την έναρξη αντεπίθεσης κατά των Αρμενικών δυνάμεων, προέβλεπε την επιβολή κυρώσεων κατά του Αζερμπαϊτζάν και χαρακτήριζε τους Αζέρους ως τους επιτιθέμενους στη σύγκρουση (Ambrosio, 2002).

Μία πρόταση που κατατέθηκε από την πλευρά των Η.Π.Α, η οποία και έγινε γνωστή ως Σχέδιο Goble, προέβλεπε την ανταλλαγή εκτάσεων μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν. Με βάση αυτή

την πρόταση η Αρμενία θα κέρδιζε το Ναγκόρνο Καραμπάχ και μία επίγεια σύνδεση με τον διάδρομο του Λαχίν και το Αζερμπαϊτζάν θα επανακτούσε τις περιοχές γύρω από το Ναγκόρνο Καραμπάχ καθώς και τη σύνδεση μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και της επαρχίας του Ναχιτσεβάν (Zourabian, 2010, σ. 260 – 261; Ziyadon, σ. 117). Η πρόταση αυτή δεν έτυχε αποδοχής, καθώς ορισμένες κρίσιμες λεπτομέρειες, όπως η τοποθεσία και η έκταση των συνδέσεων με την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν δεν είχαν διευθετηθεί, ενώ και οι εσωτερικές αντιδράσεις στις δύο χώρες απέναντι στο ενδεχόμενο παραχώρησης εκτάσεων ήταν ιδιαίτερα έντονες. Η σφαγή στο κοινοβούλιο της Αρμενίας τον Οκτώβριο του 1999,¹ που οδήγησε στον θάνατο του πρωθυπουργού και του προέδρου του κοινοβουλίου της Αρμενίας, σε συνδυασμό με εσωτερικά προβλήματα για τον πρόεδρο του Αζερμπαϊτζάν, Αλίγιεφ, οδήγησαν στην οριστική κατάρρευση των συνομιλιών στη βάση της συγκεκριμένης πρότασης (Ambrosio, 2011).

Στη διάρκεια αυτής της περιόδου ο ρόλος των Η.Π.Α ήταν ιδιαίτερα περιορισμένος, με τις Ηνωμένες Πολιτείες να στηρίζουν τις ειρηνευτικές πρωτοβουλίες μέσω της Ομάδας του Μινσκ, χωρίς ενέργειες υψηλού επιπέδου από την κυβέρνηση Κλίντον. Η νέα κυβέρνηση Μπους όμως εμφανίζονταν αποφασισμένη να προβεί στις απαραίτητες ενέργειες έτσι ώστε να προσδώσει την αναγκαία ώθηση στις διαπραγματεύσεις για την άρση του αδιεξόδου.

Η Αμερικανική κυβέρνηση φιλοξένησε τις διαπραγματεύσεις στο Key West τον Απρίλιο του 2001 μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν, ακολουθώντας μία περισσότερο ενεργητική πολιτική για την επίλυση της σύγκρουσης. Στο Key West οι ηγέτες των δύο χωρών συνομιλούσαν για σχεδόν 4 ημέρες. Παρ' όλα αυτά και παρά την δημόσια εμπλοκή του υπουργού των εξωτερικών των Η.Π.Α, Colin Powell, και συναντήσεις του Αμερικανού προέδρου με τους προέδρους των δύο κρατών, δεν κατέστη εφικτό για άλλη μία φορά να βρεθεί διπλωματική λύση στο ζήτημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Οι συνομιλίες στο Key West αποτελούν και την πλέον έντονη διπλωματική προσπάθεια των Η.Π.Α για να συμβάλλουν στην επίλυση του ζητήματος του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η κυβέρνηση Μπους προσπαθούσε από τη μία πλευρά να σημειώσει μία διπλωματική επιτυχία και από την άλλη να διασφαλίσει την απρόσκοπτη ροή πετρελαίου από την Κασπία

¹ Στις 27 Οκτωβρίου 1999 ομάδα πέντε ενόπλων ακραίων Αρμένιων εθνικιστών εισέβαλε στο κοινοβούλιο της Αρμενίας και δολοφόνησε τον πρωθυπουργό της χώρας, Vazgen Sarkisian, και τον πρόεδρο του κοινοβουλίου, Karen Demirchyan. Η επίθεση προκάλεσε, όπως ήταν αναμενόμενο, σοκ στη χώρα και αποτέλεσε πλήγμα στην πορεία εκδημοκρατισμού και εκσυγχρονισμού της (Demourian, 1999; Coalson, 2009).

Θάλασσα, που θα αποτελούσε μία πηγή προμήθειας πετρελαίου που δεν θα βρίσκεται υπό τον έλεγχο της Ρωσίας (Ambrosio, 2011).

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου σηματοδοτούν μία δραστική μεταβολή στην εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α, τα σημεία ενδιαφέροντος και τις επιδιώξεις της και μία αλλαγή προτεραιοτήτων στην εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης των Η.Π.Α. Το Αζερμπαϊτζάν καθίσταται σημαντικός σύμμαχος στον αγώνα κατά της τρομοκρατίας και η κυβέρνηση Μπους προχωρά στην de facto ακύρωση των κυρώσεων κατά του Αζερμπαϊτζάν μέσω προεδρικών διαταγμάτων. Ο θάνατος του προέδρου του Αζερμπαϊτζάν, Χειντάρ Αλίγιεφ, και η άνοδος στην εξουσία του γιού του, Ιλχάμ Αλίγιεφ, τον Οκτώβριο του 2003 οδηγούν σε περαιτέρω υπονόμευση της διαδικασίας, με τον νέο ηγέτη του Αζερμπαϊτζάν να εγκαταλείπει την πρόοδο που συντελέστηκε στις συνομιλίες στο Key West και να υιοθετεί μία περισσότερο παραδοσιακή προσέγγιση, καθιστώντας αδιαπραγμάτευτη την εδαφική ακεραιότητα του Αζερμπαϊτζάν (Ziyadon, 2010, σ.119).

Αυτό οδήγησε την κυβέρνηση Μπους σε μία πιο παθητική στάση στο ζήτημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ και την επιστροφή των πρωτοβουλιών στην Ομάδα του Μινσκ και της σε μεγάλο βαθμό αναποτελεσματικές ενέργειες της. Η άνοδος στην εξουσία του Μπαράκ Ομπάμα δημιούργησε μία αίσθηση αισιοδοξίας για την άρση του αδιεξόδου και την επίτευξη προόδου στις διαπραγματεύσεις για το ζήτημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η αισιοδοξία όμως αυτή δεν επαληθεύτηκε στην πράξη και παρά το γεγονός ότι η κυβέρνηση Ομπάμα προχώρησε σε κάποιες ενέργειες, δεν συντελέστηκε σημαντική πρόοδος.

Ένας από τους στόχους της κυβέρνησης Ομπάμα ήταν η προώθηση της ειρήνης τόσο μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, αλλά και μεταξύ της Αρμενίας και της Τουρκίας. Η κυβέρνηση Ομπάμα θεωρούσε ζήτημα κλειδί για την επίλυση της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ Αρμενίας και Τουρκίας (Ambrosio, 2011).

Τον Οκτώβριο του 2009 φάνηκε ότι σημειώνεται τελικά πρόοδος στις διαπραγματεύσεις μεταξύ Αρμενίας και Τουρκίας για την εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών και το άνοιγμα των συνόρων. Διαφωνίες μεταξύ της Αρμενικής και της Τουρκικής διπλωματικής αποστολής σχετικά με τους λόγους που αναμένονταν να εκφωνήσουν οι δύο πλευρές σχεδόν οδήγησαν σε κατάρρευση των συνομιλιών, αλλά η παρέμβαση της τελευταίας στιγμής της υπουργού των

εξωτερικών των Η.Π.Α, Χίλαρι Κλίντον, απέτρεψε το ναυάγιο των συνομιλιών. Η παρέμβαση της Κλίντον οδήγησε σε συμφωνία μεταξύ των δύο πλευρών να μην προχωρήσουν σε δηλώσεις και να προχωρήσουν στην υπογραφή της συμφωνίας (France24, 2009).

Το γεγονός ότι στη συμφωνία δεν γινόταν αναφορά στη λέξη γενοκτονία, όμως, προκάλεσε αντιδράσεις στο εσωτερικό της Αρμενίας. Αντίστοιχα, η μη αναφορά στη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, που υπήρξε και ο λόγος που οδήγησε στην επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών και το κλείσιμο των συνόρων από την πλευρά της Τουρκίας, καθώς και η μη αναφορά στην επίτευξη προόδου για την επίλυση της σύγκρουσης ως απαραίτητη προϋπόθεση για την εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ Τουρκίας και Αρμενίας, προκάλεσε την αντίδραση της τουρκικής κοινής γνώμης. Τυχόν επικύρωση της συμφωνίας από την Αρμενία και την Τουρκία θα έθετε τέλος στον αποκλεισμό της Αρμενίας, το Αζερμπαϊτζάν θα έχανε ένα ισχυρό διαπραγματευτικό του χαρτί και, έτσι, πιθανώς η συμφωνία να είχε σημαντικές επιπτώσεις και στις προοπτικές για την επίτευξη μόνιμης ειρήνης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η συμφωνία μεταξύ Τουρκίας και Αρμενίας θα είχε σημαντικές επιπτώσεις τόσο στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών όσο και στις σχέσεις μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν. Το Αζερμπαϊτζάν αντέδρασε έντονα στην υπογραφή της συμφωνίας μεταξύ Τουρκίας και Αρμενίας (Ambrosio, 2011).

Παρά την υπογραφή της συμφωνίας, τα Πρωτόκολλα μεταξύ Τουρκίας και Αρμενίας τελικά δεν επικυρώθηκαν από τα κοινοβούλια των δύο κρατών, με την Αρμενία να επικαλείται την μη αναφορά στη γενοκτονία των Αρμενίων και την Τουρκία να αναφέρει ότι για την εφαρμογή της συμφωνίας είναι απαραίτητη η επίτευξη προόδου στο ζήτημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Τον Απρίλιο του 2010 κατέστη εμφανές ότι η συμφωνία δεν επρόκειτο να τεθεί σε ισχύ και να εφαρμοστεί, παρά τις εκκλήσεις του Προέδρου Ομπάμα και της υπουργού εξωτερικών, Κλίντον, οι δύο χώρες να προχωρήσουν στην εφαρμογή της συμφωνίας χωρίς όρους και προϋποθέσεις.

Η πολιτική της κυβέρνησης Ομπάμα δεν κατάφερε να επιφέρει κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα στη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η αποτυχία της εφαρμογής της συμφωνίας μεταξύ Τουρκίας και Αρμενίας ακύρωσε την όποια δυναμική είχε αναπτυχθεί για την επίλυση της σύγκρουσης με την διαμεσολάβηση των Η.Π.Α. Η κυβέρνηση Ομπάμα δεν επέδειξε την αναγκαία θέληση και αποφασιστικότητα που απαιτείτο για να σημειωθεί πρόοδος στις διαπραγματεύσεις μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν για το ζήτημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Το ζήτημα της

διεθνούς τρομοκρατίας και η κατάσταση στο Ιράκ και το Αφγανιστάν, οι σχέσεις των Η.Π.Α με το Ιράν και τη Βόρεια Κορέα και ο ρόλος της Κίνας ως μία αναδυόμενη μεγάλη δύναμη, θεωρήθηκαν σημαντικότερα ζητήματα για την κυβέρνηση Ομπάμα συγκριτικά με την σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, την οποία ο Αμερικανός πρόεδρος αντιμετώπισε απλά ως άλλη μία περιφερειακή σύγκρουση (Ambrosio, 2011).

Η προεδρία του Ντόναλντ Τραμπ, στο πλαίσιο και της γενικότερης πολιτικής απομονωτισμού και περιορισμού της εμπλοκής των Η.Π.Α στο εξωτερικό που εφάρμοσε, δεν περιλάμβανε κάποια σημαντική πρωτοβουλία από την πλευρά των Η.Π.Α για την επίλυση της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ. Ακόμα και κατά τη διάρκεια του δεύτερου πολέμου στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, η κυβέρνηση Τραμπ δεν ανέλαβε ουσιαστικές πρωτοβουλίες για την επίλυση της σύγκρουσης και την κατάπαυση του πυρός (The Economist, 2020). Κατά τη διάρκεια της προεδρίας Τραμπ οι Η.Π.Α αρκέστηκαν στη συμμετοχή τους στην Ομάδα του Μινσκ, με τη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ να μη βρίσκεται ανάμεσα στις προτεραιότητες της εξωτερικής πολιτικής του Αμερικανού προέδρου.

4.6 Η στάση της Ε.Ε.

Η συμβολή της Ε.Ε. στην επίλυση της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ λαμβάνει χώρα μέσα από ορισμένα βασικά εργαλεία εξωτερικής πολιτικής της Ένωσης, την Πολιτική Ευρωπαϊκής Γειτονιάς (European Neighborhood Policy), τον Ειδικό Αντιπρόσωπο της Ε.Ε. για τον Νότιο Καύκασο και την Ανατολική Εταιρική Σχέση (Eastern Partnership). Μέσω της Πολιτικής Ευρωπαϊκής Γειτονιάς επιδιώκεται η ενίσχυση της ευημερίας, της σταθερότητας και της ασφάλειας στις γειτονικές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ μέσω της Ανατολικής Συνεργασίας επιδιώκεται η ενίσχυση των σχέσεων της Ε.Ε. με τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και του Ανατολικού Καυκάσου με τη σύναψη συμφωνιών σύνδεσης και εμπορικών συμφωνιών.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση στηρίζει πλήρως και θέτει ως πρώτη προτεραιότητα τη λειτουργία της Ομάδας του Μινσκ. Αν και η Γαλλία αποτελεί μία από τις χώρες που ασκούν τη συμπροεδρία της Ομάδας του Μινσκ, εντούτοις δεν εκπροσωπεί, ούτε εκφράζει τις θέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσα από αυτή τη θέση. Η θέση του Ειδικού Αντιπροσώπου της Ε.Ε. για τον Νότιο Καύκασο δημιουργήθηκε το 2011 και διαθέτει μία μικρή ομάδα με έναν αξιωματούχο με έδρα την Τιφλίδα της Γεωργίας. Η εντολή του βασίζεται στους στόχους της Ε.Ε. για τον Νότιο Καύκασο, που

αφορούν την αποτροπή συγκρούσεων στην περιοχή και τη συμβολή του στην ειρηνική επίλυση των υφιστάμενων συγκρούσεων. Ο Ειδικός Αντιπρόσωπος την Ε.Ε. έχει επισκεφτεί την περιοχή και έχει πραγματοποιήσει συναντήσεις με τους προέδρους του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας, ενώ συμμετέχει και στον πολιτικό διάλογο με τις δύο χώρες και στέλνει μηνύματα μέσω διαφόρων διπλωματικών οδών για την επίδειξη αυτοσυγκράτησης προς τα δύο μέρη και την αποφυγή δηλώσεων και ενεργειών που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην κλιμάκωση της κρίσης. Από το 2008 η Ε.Ε. διαθέτει αντιπροσωπίες τόσο στην πρωτεύουσα του Αζερμπαϊτζάν, Μπακού, όσο και στην πρωτεύουσα της Αρμενίας, Γερεβάν.

Σε γενικές γραμμές, η συμμετοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις προσπάθειες για την διευθέτηση της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ εμφανίζεται περιορισμένη και προτιμά να παρέχει τη στήριξη της στις ενέργειες της Ομάδας του Μινσκ.

Κεφάλαιο 5. Ο πόλεμος του Ναγκόρνο Καραμπάχ του 2020

5.1 Η κατάσταση στην περιοχή στο μεσοδιάστημα των δύο πολέμων

Το τέλος του πρώτου πολέμου του Ναγκόρνο Καραμπάχ οδήγησε στη δημιουργία μίας τεταμένης κατάστασης που διήρκησε για 26 χρόνια, με κατά περιόδους μικρής έκτασης συνοριακά επεισόδια και εντάσεις μεταξύ των δύο πλευρών. Παρά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του, το Ναγκόρνο Καραμπάχ βασίζονταν σε μεγάλο βαθμό στη βοήθεια και τη στήριξη της Αρμενίας. Οι Αρμενικές δυνάμεις έθεσαν υπό τον έλεγχο τους επτά περιοχές γύρω από το Καραμπάχ, διασφαλίζοντας την ύπαρξη επίγεια σύνδεσης με την Αρμενία και την δημιουργία μίας ζώνης ασφαλείας με το Αζερμπαϊτζάν. Εκατοντάδες χιλιάδες Αζέροι και Αρμένιοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους σε Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν αντίστοιχα.

Σε όλο αυτό το χρονικό διάστημα, οι αντιμαχόμενες πλευρές προσπάθησαν επανειλημμένα, αλλά δεν κατάφεραν να βρουν λύση στο ζήτημα του καθεστώτος του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Δεν έλλειψαν και οι συγκρούσεις κατά περιόδους, αν και μέχρι το 2020 δεν οδήγησαν σε τέτοιας έκτασης συγκρούσεις που να μπορούν να θεωρηθούν ως το ξέσπασμα ενός νέου πολέμου. Η θέση του Αζερμπαϊτζάν σε όλη τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου ήταν ότι το Ναγκόρνο Καραμπάχ και οι γύρω περιοχές που είχαν καταλάβει δυνάμεις της Αρμενίας και των Αρμένιων αυτονομιστών θα πρέπει να επανέλθουν υπό τον έλεγχο του, καθώς σύμφωνα με τον Ο.Η.Ε, αλλά και το σύνολο της διεθνούς κοινότητας, παρέμεναν μέρος της επικράτειας του. Η θέση της Αρμενίας, αντίθετα, ήταν η ανεξαρτησία για το Ναγκόρνο Καραμπάχ και πιθανότατα στη συνέχεια θα ακολουθούσε η ένωση του με την Αρμενία. Παρ' όλα αυτά ούτε η Αρμενία προχώρησε ποτέ στην αναγνώριση της ανεξαρτησίας του Ναγκόρνο Καραμπάχ.

5.2 Η αναζωπύρωση των συγκρούσεων τον Σεπτέμβριο του 2020

Στις 27 Σεπτεμβρίου 2020 ξέσπασαν εκ νέου συγκρούσεις, οι οποίες αυτή τη φορά πήραν σημαντική έκταση και τον χαρακτήρα πολεμικής σύγκρουσης. Οι δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν κατάφεραν να προελαύσουν ταχύτατα στο πεδίο της μάχης. Σε ένα χρονικό διάστημα 6 εβδομάδων οι ένοπλες δυνάμεις των Αζέρων κατάφεραν να ανακαταλάβουν το μεγαλύτερο μέρος των περιοχών που το Αζερμπαϊτζάν είχε χάσει από τους Αρμένιους αυτονομιστές κατά τον πρώτο πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Το τίμημα ήταν ιδιαίτερα βαρύ και για τις δύο πλευρές, με

συνολικά πάνω από 5000 απώλειες στρατιωτών και εκατοντάδων πολιτών, ενώ επιπρόσθετα οδήγησε και στον εκτοπισμό δεκάδων χιλιάδων ατόμων (International Crisis Group, 2020). Για όσους παρατηρούσαν την αυξανόμενη απογοήτευση του Αζερμπαϊτζάν από την πορεία των διαπραγματεύσεων και κυρίως την κούρσα εξοπλισμών στην οποία είχε επιδοθεί τα τελευταία χρόνια, προχωρώντας σε αγορές εξοπλισμών αξίας πολλών δισεκατομμυρίων δολαρίων και ενίσχυσης της στρατιωτικής του ισχύος στη διασυνοριακή γραμμή (Ambrosio, 2011), η προσπάθεια επίλυσης της διένεξης γύρω από το Ναγκόρνο Καραμπάχ με στρατιωτικά μέσα από την πλευρά του δεν αποτελεί έκπληξη.

Η Ρωσία παρά το γεγονός ότι είχε υπογράψει συμφωνία στρατιωτικής συνεργασίας με την Αρμενία και διατηρεί και στρατιωτική βάση στη χώρα, λόγω και των καλών της σχέσεων και της συνεργασίας της σε διάφορα επίπεδα με το Αζερμπαϊτζάν, συμπεριλαμβανομένης της πώλησης όπλων, δεν παρενέβη στο πλευρό της Αρμενίας και ξεκαθάρισε ότι αποτελεί διαμεσολαβητή στη σύγκρουση, ενώ κατέστησε ξεκάθαρο στην Αρμενία ότι η συμφωνία στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών δεν περιλαμβάνει και το Ναγκόρνο Καραμπάχ και τις γύρω περιοχές.

Στη στάση αυτή της Ρωσίας συνετέλεσε και η δυσπιστία της Μόσχας απέναντι στο πρόσωπο του Αρμένιου πρωθυπουργού Pashinyan, ο οποίος ανήλθε στην εξουσία μετά την λαϊκή εξέγερση και πτώση του προηγούμενου φιλορωσικού καθεστώτος του Serzh Sargsyan. Ο Pashinyan είχε επικρίνει κατά το παρελθόν την ασυμμετρία στις σχέσεις μεταξύ Ρωσίας και Αρμενίας, ενώ είχε αμφισβητήσει και την αποτελεσματικότητα του Οργανισμού της Συνθήκης Συλλογικής Ασφαλείας. Ως βουλευτής είχε καταψηφίσει την ένταξη της Αρμενίας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Ένωση ενώ προχώρησε και στην κατάθεση νομοσχεδίου για την αποχώρηση της Αρμενίας από την Ένωση, θεωρώντας ότι η συμμετοχή στην Ένωση αντίκειται στα στρατηγικά συμφέροντα της Αρμενίας (Sukiasyan, 2021). Παράλληλα, ως πρωθυπουργός της Αρμενίας, ο Pashinyan προχώρησε και σε άνοιγμα προς τη Δύση και την προώθηση μίας πολιτικής ίσων αποστάσεων μεταξύ Ρωσίας και Δύσης, με την Αρμενία να συμμετέχει στις αποστολές του NATO στο Κόσοβο και το Αφγανιστάν, και τον Pashinyan το 2018 να καλεί το NATO να στείλει μήνυμα στο Αζερμπαϊτζάν ότι η διεθνής κοινότητα δεν θα επιτρέψει την επίλυση του ζητήματος του Ναγκόρνο Καραμπάχ με τη χρήση βίας (Beketov & Embling, 2018). Παρά τις διαβεβαιώσεις του Pashinyan ότι η Αρμενία θα παραμείνει στενή σύμμαχος της Ρωσίας, οι κινήσεις αυτές του νέου πρωθυπουργού της Αρμενίας και η στάση του κατά το παρελθόν απέναντι στη Ρωσία οδήγησαν

είχαν ως αποτέλεσμα οι σχέσεις Αρμενίας και Ρωσίας να ψυχρανθούν σε σχέση με το παρελθόν, με τη Μόσχα να παραμένει επιφυλακτική απέναντι στον Pashinyan. Τη στάση της Ρωσίας και της κυβέρνησης Πούτιν επηρέασε ακόμη το γεγονός ότι ο Pashinyan οδήγησε στη φυλακή τον προσωπικό φίλο του Πούτιν και πρώην πρόεδρο της Αρμενίας, Robert Kocharian, ενώ αρνήθηκε την έκκληση του Πούτιν για την απελευθέρωση του και δεν επέτρεψε στον Ρώσο πρόεδρο να τον συναντήσει κατά την επίσκεψη του τελευταίου στην Αρμενία το 2019 (The Economist, 2020).

Η στρατιωτική συμφωνία της Ρωσίας με την Αρμενία είχε κατά το παρελθόν αποτρέψει το Αζερμπαϊτζάν από το να εξαπολύσει ολομέτωπη επίθεση στην Αρμενία. Οι εξελίξεις στην Αρμενία μετά την επανάσταση το 2018 και την άνοδο στην εξουσία του Pashinyan, οδήγησαν την ηγεσία του Αζερμπαϊτζάν στην εκτίμηση, η οποία αποδείχθηκε ακριβής, ότι η Αρμενία δεν διαθέτει πλέον τη στήριξη της Ρωσίας στον ίδιο βαθμό όπως κατά το παρελθόν. Ο πρόεδρος Πούτιν εμφανίζεται τουλάχιστον διστακτικός απέναντι σε ηγέτες οι οποίοι ανήλθαν στην εξουσία μετά από λαϊκές επαναστάσεις, ιδιαίτερα στην περιοχή του Καυκάσου. Κατά συνέπεια η στήριξη του στην Αρμενία και τον Pashinyan ήταν περιορισμένη και δεν παρείχε την ίδια προστασία στην Αρμενία όπως κατά το παρελθόν (The Economist, 2020), ενώ η Μόσχα πιθανώς επιδίωκε και την υπονόμευση του Pashinyan, τον οποίο θεωρεί ιδιαίτερα φιλικό προς τη Δύση και εμφανίζεται δυσαρεστημένη από την πολιτική του για τους λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω. Ταυτόχρονα, η Ρωσία εξακολουθεί να πουλάει οπτικά συστήματα τόσο στην Αρμενία όσο και στο Αζερμπαϊτζάν (Ulgen, 2020).

Παρά το γεγονός ότι η Ρωσία δεν κατάφερε να συμβάλλει στην επίτευξη προόδου κατά τον τελευταίο γύρο σημαντικών συγκρούσεων στην περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ τον Απρίλιο του 2016, παρέμενε η χώρα με τη μεγαλύτερη επιρροή στην περιοχή (International Crisis Group, 2020). Παρ' όλα αυτά, η Μόσχα δεν θα μπορούσε να επιτρέψει την πλήρη επικράτηση του Αζερμπαϊτζάν στον δεύτερο πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ (Ulgen, 2020).

Η Αρμενία δεν διαθέτει κοινά σύνορα με την Ρωσία, αλλά αποτελεί στενό σύμμαχο της Ρωσίας στην περιοχή του Καυκάσου μεταξύ της Μαύρης Θάλασσας και της Κασπίας. Στο εσωτερικό της Αρμενίας, στο Gyumri, σχεδόν 200 χιλιόμετρο δυτικά από το Ναγκόρνο Καραμπάχ και λιγότερα από 10 χιλιόμετρα από τα σύνορα της Αρμενίας με την Τουρκία, η Ρωσία διατηρεί και

στρατιωτική βάση δυναμικότητας σχεδόν 3000 στρατιωτών. Ο Αρμένιος πρωθυπουργός Nikol Pashinian έχει χαρακτηρίσει τη βάση ως ανάχωμα σε πιθανή Τουρκική στρατιωτική εισβολή.

Η Αρμενία αποτελεί επίσης μαζί με τη Ρωσία μέλος του Οργανισμού Συμφωνίας Συλλογικής Ασφάλειας (Collective Security Treaty Organization), μία στρατιωτική συμμαχία πρώην Σοβιετικών δημοκρατιών, στην οποία δεν συμμετέχει το Αζερμπαϊτζάν (Frazer, 2020). Σε μία πιθανή Τουρκική εμπλοκή ή και εισβολή από τις δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν στην επικράτεια της Αρμενίας, η Αρμενία θα μπορούσε να ζητήσει την ενεργοποίηση της στρατιωτικής συμμαχίας.

Η Τουρκία υποστήριξε σθεναρά το Αζερμπαϊτζάν και παρείχε σημαντική στρατιωτική υποστήριξη υπό τη μορφή στρατιωτικής εκπαίδευσης και ιδιαίτερα με την πώληση μη επανδρωμένων αεροσκαφών που, σε συνδυασμό με τα drones που είχε αγοράσει το Αζερμπαϊτζάν από το Ισραήλ, του προσέφεραν σημαντική υπεροχή στον αέρα και του επέτρεψαν να καταβάλει τις στρατιωτικές δυνάμεις των Αρμενίων. Τόσο το Αζερμπαϊτζάν όσο και η Τουρκία αρνούνται ότι η Τουρκία απέστειλε στην περιοχή μισθοφόρους από το μέτωπο της Συρίας, παρά τους αντίθετους ισχυρισμούς της Αρμενίας. Η Τουρκία αρνήθηκε, ακόμη, τις κατηγορίες από την πλευρά της Αρμενίας ότι υποστηρίζει το Αζερμπαϊτζάν και μέσω της αποστολής Τουρκικών μαχητικών F-16, να συνδράμουν τις στρατιωτικές δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν και να προχωρήσουν σε πλήγματα από αέρος υποστηρίζοντας την επίγεια προέλαση των στρατευμάτων του Αζερμπαϊτζάν (Frazer, 2020).

Έτσι, συντελέστηκε μία σημαντική μεταστροφή στην τουρκική εξωτερική πολιτική στο ζήτημα του Ναγκόρνο Καραμπάχ και η Τουρκία αυτή τη φορά επέδειξε ιδιαίτερη αποφασιστικότητα ως προς την εμπλοκή της σύγκρουση. Σε αντίθεση με το παρελθόν και την αποφυγή άμεσης εμπλοκής της στη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, στον δεύτερο πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ επέδειξε διάθεση να χρησιμοποιήσει τη στρατιωτική της ισχύ και να παρέχει άμεση στρατιωτική υποστήριξη στο Αζερμπαϊτζάν, αποστέλλοντας αξιωματικούς και Σύριους μισθοφόρους.

Η ιδιαίτερα θερμή υποστήριξη της Τουρκίας προς το Αζερμπαϊτζάν οφείλεται σε μία σειρά λόγους. Στις στενές πολιτισμικές και θρησκευτικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών. Συχνά γίνεται αναφορά σε «δύο κράτη, ένα έθνος». Η Τουρκία υπήρξε η πρώτη χώρα που αναγνώρισε την ανεξαρτησία του Αζερμπαϊτζάν αμέσως μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και οι δύο χώρες ανέπτυξαν σημαντικές οικονομικές σχέσεις, πέρα από τους πολιτισμικούς δεσμούς που τις

συνδέουν. Η Τουρκία αποτελεί τη βασική δίοδο για τις εξαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου του Αζερμπαϊτζάν και το Αζερμπαϊτζάν έχει προχωρήσει σε σημαντικές επενδύσεις στην Τουρκία.

Αντίθετα, ακόμα δεν έχουν αποκατασταθεί οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Αρμενίας, μετά τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων και τον εμπορικό αποκλεισμό που επέβαλλε η Τουρκία στην Αρμενία το 1993, σε μία προσπάθεια στήριξης του Αζερμπαϊτζάν στη διαμάχη για το Ναγκόρνο Καραμπάχ. Διαχρονικά οι σχέσεις Τουρκίας και Αρμενίας παραμένουν τεταμένες εξαιτίας της Γενοκτονίας των Αρμενίων, αποτέλεσμα μαζικών σφαγών και εκτοπίσεων από τους Οθωμανούς στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η Τουρκία ακόμα και σήμερα αρνείται να αναγνωρίσει τη γενοκτονία των Αρμενίων. Το 2009 ο Τούρκος πρόεδρος Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, ως πρωθυπουργός την περίοδο εκείνη, υπαναχώρησε από τις προσπάθειες αποκατάστασης των σχέσεων με την Αρμενία εξαιτίας έντονων αντιδράσεων από την πλευρά του Αζερμπαϊτζάν (Frazer, 2020).

Η στρατιωτική εκπαίδευση των στρατευμάτων του Αζερμπαϊτζάν από την Τουρκία και γενικότερα η στρατιωτική συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών δεν είναι κάτι πρόσφατο, καθώς η Τουρκία εκπαιδεύει Αζέρους αξιωματικούς εδώ και δεκαετίες. Τον Αύγουστο του 2020 οι ένοπλες δυνάμεις των δύο χωρών προχώρησαν σε μεγάλης έκτασης κοινές στρατιωτικές ασκήσεις στο Αζερμπαϊτζάν. Η Τουρκία αποτελεί τον τρίτο μεγαλύτερο προμηθευτή οπλικών συστημάτων του Αζερμπαϊτζάν μετά τη Ρωσία και το Ισραήλ και προμηθεύει το Αζερμπαϊτζάν με drones και εκτοξευτές πυραύλων. Κατά τη διάρκεια του πρόσφατου πολέμου είναι πολύ πιθανό η Τουρκία να έστειλε και έμπειρους χειριστές drones για να ενισχύσουν τις ένοπλες δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν.

Παρά το γεγονός ότι η Τουρκία αρνείται την αποστολή μισθοφόρων από τη Συρία, υπάρχουν αναφορές ότι στην περιοχή μπορεί να έφτασαν μέχρι και 850 μισθοφόροι από τη Συρία με την υποστήριξη της Τουρκίας. Η Τουρκία αρνείται ακόμη και απορρίπτει ως προπαγάνδα από την πλευρά της Αρμενίας την αναφορά ότι ένα τουρκικό μαχητικό αεροσκάφος F – 16 κατέρριψε ένα Αρμενικό μαχητικό SU – 25.

Η τουρκική ρητορική και εμπλοκή στη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ εντάσσεται στις ευρύτερες προσπάθειες της Τουρκίας να αναδειχθεί σε παγκόσμια ή τουλάχιστον περιφερειακή ηγεμονική δύναμη, αλλά και την τάση της Άγκυρας κατά τα τελευταία χρόνια να καταφεύγει σε μία προσέγγιση «διπλωματίας των κανονιοφόρων» ως μέσου επίλυσης των περιφερειακών

ζητημάτων και διαφορών. Στη συνεργασία του με την Τουρκία το Αζερμπαϊτζάν παρ' όλα αυτά προσπάθησε να μην προχωρήσει σε ενέργειες που θα προκαλούσαν την πιθανή άμεση ανάμειξη και εμπλοκή της Ρωσίας στο πλαίσιο και της συμφωνίας αμυντικής συνεργασίας της με την Αρμενία, αλλά και του γενικότερου ρόλου που διαδραματίζει η Ρωσία στην περιοχή του Καυκάσου. Μεγαλύτερη εμπλοκή της Τουρκίας θα αντιμετώπιζονταν με δυσπιστία και προβληματισμό από την Ρωσία και θα οδηγούσε και σε πιθανή αλλαγή στάσης της από μία στάση ουδετερότητας που διατήρησε κατά τη διάρκεια του δεύτερου πόλεμου του Ναγκόρνο Καραμπάχ (Frazer, 2020).

Η μεταστροφή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής είναι πλέον ξεκάθαρη, με την Τουρκία να καθίσταται περισσότερο αποφασιστική στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής και να μην διστάζει να χρησιμοποιήσει στρατιωτική δύναμη ή να εμπλακεί ενεργά στις περιφερειακές συγκρούσεις. Τρεις βασικοί παράγοντες συνετέλεσαν στην αλλαγή αυτή. Ο πρώτος αφορά τις ευρύτερες γεωπολιτικές εξελίξεις και την απόσυρση των Ηνωμένων Πολιτειών από συγκεκριμένες περιοχές του πλανήτη, γεγονός που δημιουργεί ένα κενό ισχύος, παράλληλα με την αδυναμία της Ευρωπαϊκής Ένωσης να ξεπεράσει τις εσωτερικές αντιθέσεις και αδυναμίες της, να καταστεί μία περισσότερο αποτελεσματική δύναμη και να αυξήσει την επιρροή της στην ευρύτερη γειτονιά της. Η Τουρκία προσπαθεί να εκμεταλλευτεί την στρατηγική αυτή αδυναμία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε συνδυασμό με τις ευρύτερες γεωπολιτικές ανακατατάξεις, για να ενισχύσει τη θέση της ως περιφερειακή δύναμη και αν είναι δυνατόν να καταστεί δύναμη παγκόσμιας εμβέλειας (Ulgen, 2020).

Ο δεύτερος παράγοντας αφορά την ιδεολογία του κυβερνώντος κόμματος Ενημερίας και Ανάπτυξης (AKP) και του ηγέτη του, προέδρου της Τουρκίας Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Η ηγεσία του AKP επέκρινε σφόδρα τη στάση των προηγούμενων κυβερνήσεων της Τουρκίας για την πολιτική τους και τις κατηγορούσε ότι η εξωτερική τους πολιτική ευθυγραμμίζονταν υπερβολικά με τα συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών και γενικότερα της Δύσης. Αντίθετα, ο Ερντογάν υπόσχεται την επιστροφή της Τουρκίας στη δόξα του αυτοκρατορικού της παρελθόντος. Σε κάθε περίπτωση, θέτει ως στόχο τη μετατροπή της Τουρκίας σε περιφερειακή δύναμη που θα είναι σε θέση να ασκήσει σημαντική επιρροή στον περίγυρο της.

Η πολιτική αυτή συχνά αναφέρεται ως «Νεοοθωμανισμός» και έχει βρει απήχηση στην τουρκική κοινωνία, εξαιτίας και της απογοήτευσης σε μεγάλο μέρος της τουρκικής κοινωνίας από τη στάση της Δύσης σε μία σειρά θεμάτων. Η αμφίσημη πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφορικά με την είσοδο της Τουρκίας στην Ε.Ε., σε συνδυασμό με την άνοδο του αντιαμερικανισμού στη χώρα, ιδιαίτερα μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα του 2016 και την απόφαση των Ηνωμένων Πολιτειών να εξοπλίσουν του Κούρδους στον αγώνα εναντίον του Ισλαμικού Κράτους, οδήγησε στην άνοδο του σκεπτικισμού στο εσωτερικό της τουρκικής κοινωνίας σχετικά με τις σχέσεις της χώρας με τη Δύση. Οι πολιτικές εξελίξεις στο εσωτερικό της Τουρκίας, με τη συμμαχία μεταξύ AKP και των τούρκων υπερεθνικιστών συνετέλεσε στην περαιτέρω μεταστροφή της τουρκικής κοινωνίας απέναντι στη Δύση. Παράλληλα, η αυξανόμενη αυταρχικότητα του Ερντογάν στο εσωτερικό της χώρας, είχε ως αποτέλεσμα την περαιτέρω επιδείνωση των σχέσεων της Τουρκίας με τις χώρες της Δύσης, υποσκάπτοντας τις παραδοσιακές συμμαχίες της Τουρκίας με Ευρώπη και Η.Π.Α.

Η εξωτερική πολιτική βρέθηκε στο επίκεντρο της πολιτικής του προέδρου Ερντογάν και το αφήγημα περί ανόδου της Τουρκίας χρησιμοποιήθηκε για να αιτιολογήσει την επιθετική ρητορική της τουρκικής ηγεσίας γύρω από τα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με την κυρίαρχη ρητορική του τουρκικού κατεστημένου, η Τουρκία βάλλεται σε όλα τα μέτωπα από το εξωτερικό εξαιτίας της ανόδου της χώρας. Κάθε φορά που η τουρκική λίρα δέχεται πιέσεις, η τουρκική κυβέρνηση επιρρίπτει τις ευθύνες σε ξένες κυβερνήσεις ή σε σκοτεινές συννομασίες στο παρασκήνιο που επιδιώκουν να αναχαιτίσουν την πρόοδο της χώρας (Ulgen, 2020).

Ο τρίτος λόγος αφορά τις εξελίξεις στο εσωτερικό της Τουρκίας. Η διαρκής εμπλοκή της Τουρκίας σε περιφερειακές συγκρούσεις θέτει το ζήτημα της στρατηγικής υπερεπέκτασης της χώρας, ιδιαίτερα σε μία περίοδο όπου η οικονομία της βρίσκεται υπό πίεση, τόσο εξαιτίας της πανδημίας του κορονοϊού όσο και της έλλειψης των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων για την αντιμετώπιση των δομικών ανισορροπιών της τουρκικής οικονομίας. Ενώ το τουρκικό Α.Ε.Π έφτασε στα \$951 δισεκατομμύρια το 2013, η τάση τα επόμενα χρόνια αντιστράφηκε, με την τουρκική οικονομία να εισέρχεται σε ύφεση και το Α.Ε.Π της χώρας να συρρικνώνεται στα \$754 δισεκατομμύρια το 2019, μία πτώση της τάξης των \$200 δισεκατομμυρίων. Τα οικονομικά προβλήματα της Τουρκίας μειώνουν τη δημοτικότητα του AKP και θέτουν ζήτημα πολιτικής επιβίωσης για τον πρόεδρο

Ερντογάν. Τα οικονομικά προβλήματα της Τουρκίας αντί να αποτελούν τροχοπέδη σε μία πιο επιθετική και παρεμβατική εξωτερική πολιτική, αντίθετα την τροφοδοτούν. Η εμπλοκή της Τουρκίας σε μία σειρά περιφερειακών συγκρούσεων, συμπεριλαμβανομένης της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, δημιουργούν την αίσθηση στο εσωτερικό της χώρας ότι η Τουρκία βρίσκεται υπό πολιορκία και δέχεται συνεχείς επιθέσεις από εχθρούς στο εξωτερικό της περιβάλλον. Η αίσθηση αυτή πολιορκίας ενισχύει την αίσθηση για την ανάγκη μία ηγεσίας με πυγμή και αποφασιστικότητα και αποσπούν την προσοχή των τούρκων πολιτών από τα οικονομικά προβλήματα της χώρας (Ulgen, 2020).

Η Ρωσία, με τη στήριξη της Γαλλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών που αποτελούν και τις σημαντικότερες χώρες που συμμετέχουν στην Ομάδα του Μινσκ κατάφερε να πετύχει τη σύναψη τριών ανθρωπιστικών ανακωχών για την απομάκρυνση των νεκρών και των τραυματιών, οι οποίες όμως κατέρρευσαν σύντομα μετά την υπογραφή τους.

Τελικά, με την Αρμενία στο χείλος της ολοκληρωτικής ήττας, κατέστη εφικτή η υπογραφή μίας επιτυχημένης εκχειρίδας με την συμβολή της Ρωσίας στις 9 Νοεμβρίου 2020, με το Αζερμπαϊτζάν να έχει καταλάβει την στρατηγικής και ιστορικής σημασίας πόλη της Shusha, καθώς δεκάδες χιλιάδες Αρμένιοι εγκατέλειπαν την πρωτεύουσα του Ναγκόρνο Καραμπάχ, Στεπανακέρτ, με τα Αζέρικα στρατεύματα να πλησιάζουν στην πόλη (The Economist, 2020). Με την συμφωνία το Αζερμπαϊτζάν διασφάλιζε τις νίκες του στο πεδίο της μάχης, ενώ η Αρμενία θα υποχρεώνονταν ακόμη να παραδώσει όχι μόνο τις περιοχές του Ναγκόρνο Καραμπάχ και των γύρω περιοχών που είχε καταλάβει το Αζερμπαϊτζάν αλλά και τις περιοχές γύρω από το Ναγκόρνο Καραμπάχ που βρίσκονταν ακόμη υπό τον έλεγχο των δυνάμεων της Αρμενίας. Η συμφωνία προέβλεπε ακόμη την ανάπτυξη ειρηνευτικής αποστολής από 2000 στρατεύματα της Ρωσίας, με πλήρη εξοπλισμό, στο μέρος του Ναγκόρνο Καραμπάχ το οποίο δεν είχε ανακαταλάβει το Αζερμπαϊτζάν, για τα επόμενα 5 με 10 χρόνια (International Crisis Group, 2020; The Economist, 2020).

Διάγραμμα 2. Οι περιοχές υπό τον έλεγχο της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν την 9η Νοεμβρίου 2020 πριν την υπογραφή της συμφωνίας εκχειρίδας

The Economist

Πηγή: The Economist, 2020.

Είναι προφανές ότι η συμφωνία εκεχειρίας ήταν ανισοβαρής μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών και αντικατοπτρίζει τις εξελίξεις στο μέτωπο των συγκρούσεων κατά την υπογραφή της. Το Αζερμπαϊτζάν αποτελεί έναν από τους κερδισμένους της συμφωνίας και θεωρεί την νίκη του ως δικαίωση των αξιώσεων του σε περιοχές οι οποίες βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των Αρμενίων για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η Ρωσία διασφαλίζει τον κυρίαρχο ρόλο της στην περιοχή και την ικανότητα της να δρα ως διαμεσολαβήτρια στις διάφορες συγκρούσεις στην περιοχή του Καυκάσου, ενώ αποκτά και στρατιωτική παρουσία στην περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η Τουρκία αισθάνεται δικαιωμένη για τη στήριξη της στο Αζερμπαϊτζάν και τη νέα περισσότερο ενεργή εξωτερική της πολιτική. Η Αρμενία, αντίθετα, είναι η πλέον χαμένη από την κατάληξη της σύγκρουσης και τη συμφωνία εκεχειρίας, καθώς απώλεσε περιοχές που θεωρούσε ιστορικά και πολιτισμικά Αρμενικές, τόσο στο Ναγκόρνο Καραμπάχ όσο και στις γύρω περιοχές.

Μέχρι την 1^η Δεκεμβρίου του 2020 η Αρμενία είχε ήδη παραχωρήσει όλες τις περιοχές που είχε συμφωνήσει να παραδώσει στο Αζερμπαϊτζάν σύμφωνα με τους όρους της συμφωνίας εκεχειρίας. Η ανάπτυξη των ρωσικών στρατευμάτων στο τμήμα του Ναγκόρνο Καραμπάχ το οποίο ήταν υπό τον έλεγχο των Αρμενικών δυνάμεων κατά την υπογραφή της εκεχειρίας έλαβε χώρα άμεσα και

οι Ρωσικές ειρηνευτικές δυνάμεις προχώρησαν στην δημιουργία 23 παρατηρητηρίων στην περιοχή κατά μήκος των συνόρων του Ναγκόρνο Καραμπάχ με το Αζερμπαϊτζάν, ενώ ξεκίνησαν και τις περιπολίες στον δρόμο του Λαχίν που συνδέει το Ναγκόρνο Καραμπάχ με την Αρμενία.

Με βάση τη συμφωνία εκεχειρίας οι δυνάμεις της Αρμενίας θα έπρεπε να εγκαταλείψουν τις περιοχές γύρω από το Ναγκόρνο Καραμπάχ, που βρίσκονταν τώρα υπό τον έλεγχο του Αζερμπαϊτζάν. Σύμφωνα με το Αζερμπαϊτζάν η συμφωνία προέβλεπε την αποχώρηση όλων των Αρμενικών στρατιωτικών δυνάμεων, είτε πρόκειται για τον τακτικό στρατό της Αρμενίας, είτε για τον στρατό των αυτονομιστών του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Εξαιτίας του γεγονότος ότι δεν υπήρχε ευθεία αναφορά σε κάτι τέτοιο στη συμφωνία εκεχειρίας, με βάση τους ισχυρισμούς της ηγεσίας των Αρμένιων αυτονομιστών η συμφωνία τους επιτρέπει να διατηρήσουν τον στρατό που είχαν συστήσει, παράλληλα με την παρουσία των Ρωσικών ειρηνευτικών δυνάμεων.

Το γεγονός ότι πλέον το σημείο επαφής μεταξύ Ναγκόρνο Καραμπάχ και Αζερμπαϊτζάν βρίσκεται πολύ εγγύτερα σε οικισμούς, συγκριτικά με το προηγούμενο διάστημα, δημιουργεί πιθανούς κινδύνους στο ενδεχόμενο αναζωπύρωσης των συγκρούσεων. Ήδη αμέσως μετά την υπογραφή της συμφωνίας εκεχειρίας διάφορα περιστατικά για τον έλεγχο της περιοχής Χαντρούτ, στις αρχές Δεκεμβρίου, οδήγησαν σε κατηγορίες και από τις δύο πλευρές για παραβίαση της εκεχειρίας σε σημεία που δεν είχαν αναπτυχθεί ακόμη Ρωσικές δυνάμεις, με την διακοπή των συγκρούσεων αμέσως μετά την άφιξη των Ρωσικών στρατευμάτων στις 12 Δεκεμβρίου, αν και το Αζερμπαϊτζάν είχε καταφέρει να καταλάβει περιοχές που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των Αρμενίων κατά την υπογραφή της συμφωνίας εκεχειρίας (International Crisis Group, 2020).

Η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν συμφώνησαν, παράλληλα, να προχωρήσουν και στην μαζική ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου, συμπεριλαμβανομένων των αιχμαλώτων και πριν το ξέσπασμα του δεύτερου πολέμου στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, καθώς στο μεσοδιάστημα των δύο πολέμων σημειώθηκαν διάφορα περιστατικά μεταξύ των δύο πλευρών στη διασυνοριακή γραμμή. Το Αζερμπαϊτζάν έχει πολύ μεγαλύτερο αριθμό Αρμένιων αιχμαλώτων, συμπεριλαμβανομένων και Αρμένιων πολιτών σύμφωνα με την Αρμενία, η οποία επίσης καταγγέλλει και ευρείας κλίμακας κακομεταχείριση αιχμαλώτων από την πλευρά του Αζερμπαϊτζάν. Εκατοντάδες Αρμένιοι στρατιωτικοί και πολίτες παραμένουν αγνοούμενοι, ενώ και εκατοντάδες Αζέροι στρατιωτικοί αγνοούνται (International Crisis Group, 2020).

Στη συμφωνία εκεχειρίας δεν γίνεται αναφορά στο μελλοντικό καθεστώς του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η κοινή γνώμη στην Αρμενία δεν ήταν προετοιμασμένη για μία τέτοια υποχώρηση, αν και τα περιθώρια ελιγμών του προέδρου Pashinyan εξαιτίας των εξελίξεων στο πεδίο της μάχης ήταν ιδιαίτερα περιορισμένα. Οι αντιδράσεις στο εσωτερικό της Αρμενίας ήταν ιδιαίτερα έντονες, με αναταραχές να ξεσπούν στην πρωτεύουσα, Γερεβάν, και τους διαδηλωτές να επιτίθενται στο κτήριο του κοινοβουλίου και να αποκαλούν προδότη τον Pashinyan.

Η Ρωσία προχώρησε άμεσα στην ανάπτυξη των στρατευμάτων της, πετυχαίνοντας έναν διαρκή στόχο της, την ανάπτυξη στρατευμάτων της στον διάδρομο του Λαχίν που συνδέει την Αρμενία με το Ναγκόρνο Καραμπάχ. Την εξέλιξη αυτή προσπαθούσε να αποφύγει και ο πρόεδρος του Αζερμπαϊτζάν, Αλίγιεφ, ο οποίος δεν επιθυμούσε την ανάπτυξη ρωσικών στρατευμάτων στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, καθώς ανησυχούσε για τυχόν επανάληψη των γεγονότων του πολέμου μεταξύ Ρωσίας και Γεωργίας το 2008, όταν η Μόσχα χρησιμοποίησε τις Ρωσικές ειρηνευτικές δυνάμεις στην περιοχή εναντίον της Γεωργίας. Παρ' όλα αυτά, δεν είχε τη δυνατότητα να αντισταχθεί σε αυτή την εξέλιξη, καθώς η περαιτέρω συνέχιση των συγκρούσεων πιθανώς να προκαλούσε την επέμβαση της Ρωσίας, στο πλαίσιο της αμυντικής της συμφωνίας με την Αρμενία. Η κατάρρευση ενός Ρωσικού στρατιωτικού ελικοπτέρου από τις δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν λίγο πριν τη σύναψη της ειρηνευτικής συμφωνίας προσέφερε στη Ρωσία μία πιθανή αιτία πολέμου (The Economist, 2020).

Παράλληλα, πιθανότατα και η Τουρκία να άσκησε την επιρροή της στο Αζερμπαϊτζάν για να δεχθεί τη συμφωνία. Στο πλαίσιο της συμφωνίας η Τουρκία θα αποκτήσει άμεσο διάδρομο μέσα από περιοχές της Αρμενίας προς το Αζερμπαϊτζάν και την Κασπία θάλασσα, που θα την συνδέει με την Κεντρική Ασία και την πρωτοβουλία «Μία Ζώνη, Ένας Δρόμος» (Belt and Road initiative) της Κίνας. Στο πλαίσιο της ειρηνευτικής συμφωνίας προβλέπεται ακόμη η κατασκευή ενός δρόμου που θα συνδέει το Αζερμπαϊτζάν με το Ναχτσιβάν, στα σύνορα με την Τουρκία, και αν και τον έλεγχο του δρόμου θα τον έχει η Ρωσία, θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη μεταφορά τουρκικών και κινεζικών προϊόντων (The Economist, 2020). Τούρκοι στρατιώτες θα παραταχθούν παράλληλα με τα Ρωσικά στρατεύματα στο κέντρο επίβλεψης της εκεχειρίας στην περιοχή του Αγδάμ, μία από τις περιοχές γύρω από το Ναγκόρνο Καραμπάχ τις οποίες το Αζερμπαϊτζάν επανέκτησε ως αποτέλεσμα της συμφωνίας κατάπαυσης του πυρός. Η επίβλεψη της τήρησης της συμφωνίας εκεχειρίας θα γίνει με την χρήση drones και τη συλλογή πληροφοριών από διάφορες

πηγές για την αξιολόγηση αναφορών παραβίασης της κατάπαυσης του πυρός (International Crisis Group, 2020).

Πρόσθετο παράγοντα που συνετέλεσε στην κατάληξη του δεύτερου πολέμου του Ναγκόρνο Καραμπάχ αποτέλεσε και η μεταστροφή στην εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α η οποία εντάθηκε υπό τον πρόεδρο Τραμπ και η περαιτέρω απεμπλοκή τους από τις εξελίξεις την περιοχή. Η εκλογή του προέδρου Μπάιντεν, ο οποίος επέκρινε την στάση της προηγούμενης Αμερικανικής κυβέρνησης στο ζήτημα των διαπραγματεύσεων και των διπλωματικών χειρισμών για τον τερματισμό των συγκρούσεων στον δεύτερο πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ, πιθανώς να σηματοδοτεί μεταβολή στην στάση των Ηνωμένων Πολιτειών, τουλάχιστον ως προς τον ρόλο που αναμένεται να διαδραματίσουν στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για την οριστική διευθέτηση του ζητήματος του Ναγκόρνο Καραμπάχ (The Economist, 2020). Εντούτοις είναι αμφίβολο αν το Ναγκόρνο Καραμπάχ θα αποτελέσει ζήτημα πρώτης προτεραιότητας στην εξωτερική πολιτική και της νέας Αμερικανικής κυβέρνησης.

Κεφάλαιο 6. Συμπεράσματα

Η σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ αποτέλεσε μία «παγωμένη» σύγκρουση στην περιοχή του Καυκάσου για σχεδόν 3 δεκαετίες, με σποραδικές εχθροπραξίες μεταξύ των δύο πλευρών, των δυνάμεων των Αρμένιων αυτονομιστών του Ναγκόρνο Καραμπάχ, με τη στήριξη της Αρμενίας, από τη μία πλευρά και του Αζερμπαϊτζάν από την άλλη, στη διασυνοριακή γραμμή. Στα τέλη Σεπτεμβρίου του 2020 η σύγκρουση αναθερμάνθηκε και γρήγορα ξέσπασαν συγκρούσεις μεγάλης έκτασης, με το Αζερμπαϊτζάν να προχωρά σε μεγάλης κλίμακας στρατιωτικές επιχειρήσεις. Οι στρατιωτικές ενέργειες από την πλευρά του Αζερμπαϊτζάν δεν αποτέλεσαν άλλη μία περιορισμένης έκτασης και διάρκειας στρατιωτική εμπλοκή μεταξύ των δύο πλευρών στη μεθόριο μεταξύ Ναγκόρνο Καραμπάχ και Αζερμπαϊτζάν, όπως είχε συμβεί πολλές φορές κατά το παρελθόν, αλλά την έναρξη του δεύτερου πολέμου του Ναγκόρνο Καραμπάχ.

Στο ξέσπασμα του δεύτερου πολέμου του Ναγκόρνο Καραμπάχ συνετέλεσαν μία σειρά παράγοντες. Ο πρώτος αφορά την διατάραξη της ισορροπίας ισχύος μεταξύ Αρμενίας και Ναγκόρνο Καραμπάχ από την μία πλευρά και Αζερμπαϊτζάν από την άλλη. Το Αζερμπαϊτζάν ενίσχυσε σημαντικά τόσο την στρατιωτική όσο και την οικονομική του ισχύ κατά τα τελευταία

χρόνια, εκμεταλλευόμενο τα αποθέματα πετρελαίου στο έδαφος του και αξιοποιώντας παράλληλα τα έσοδα από τις πωλήσεις πετρελαίου για τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων του, επιδόθηκε σε μία ιδιαίτερα δαπανηρή κούρσα εξοπλισμών για την προμήθεια σύγχρονων οπλικών συστημάτων. Η τεχνολογική υπεροχή των ενόπλων δυνάμεων του Αζερμπαϊτζάν τους προσέδωσε σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα στο πεδίο της μάχης και έκρινε το αποτέλεσμα της πολεμικής σύγκρουσης υπέρ του. Το Αζερμπαϊτζάν προχώρησε στη χρήση οπλικών συστημάτων τελευταίας τεχνολογίας και ιδιαίτερα drones τα οποία προμηθεύτηκε από την Τουρκία και το Ισραήλ, τα οποία του προσέδωσαν σημαντική τεχνολογική υπεροχή, για την οποία ο στρατός των αυτονομιστών και της Αρμενίας δεν είχαν αποτελεσματική απάντηση με αποτέλεσμα σημαντικές απώλειες στο πεδίο των πολεμικών συγκρούσεων.

Ταυτόχρονα, η ηγεσία του Αζερμπαϊτζάν εκτίμησε σωστά πως οι μεταβολές που συντελέστηκαν στο διεθνές σύστημα τα τελευταία χρόνια και η τρέχουσα διεθνή συγκυρία ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκή για την πραγματοποίηση στρατιωτικής επιχείρησης ανακατάληψης του Ναγκόρνο Καραμπάχ, το οποίο με βάση το σύνολο της διεθνούς κοινότητας αποτελεί επίσημα τμήμα της επικράτειας του, καθώς και των περιοχών γύρω από το Ναγκόρνο Καραμπάχ που είχαν καταλάβει οι αυτονομιστές κατά τον πρώτο πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ.

Συγκριτικά με τον πρώτο πόλεμο, αμέσως μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, στον δεύτερο πόλεμο στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, παρατηρείται μία σημαντική μεταστροφή στη στάση της Ρωσίας καθώς και της Τουρκίας, δύο χωρών που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην έκβαση της σύγκρουσης, η κάθε μία για την εξυπηρέτηση των δικών της συμφερόντων στην περιοχή. Οι χώρες της Δύσης από την πλευρά τους, δεν θεωρούν τη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ ως ένα ζήτημα πρώτης προτεραιότητας για την εξωτερική τους πολιτική και διαχρονικά αφήνουν την πρωτοβουλία κινήσεων στην Ρωσία.

Ενώ η Ρωσία κατά τον πρώτο πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ τάχθηκε στο πλευρό της Αρμενίας, καθώς θεωρούσε την Αρμενία κατά την περίοδο εκείνη ως μία από τις πλέον αξιόπιστες συμμάχους της στην περιοχή, κατά τον δεύτερο πόλεμο τήρησε διαφορετική στάση. Η Ρωσία εμφανίζεται επιφυλακτική απέναντι στον πρόεδρο της Αρμενίας, Pashinyan, ο οποίος ανήλθε στην εξουσία μετά την λαϊκή επανάσταση στην Αρμενία το 2018. Η Ρωσία ανέκαθεν υπήρξε αντίθετη στις «πολύχρωμες» λαϊκές επαναστάσεις σε περιοχές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, καθώς της

θεωρεί υποκινούμενες από τη Δύση. Ταυτόχρονα, θεωρεί ιδιαίτερα φιλοδυτικό τον πρόεδρο Pashinyan και επιθυμεί να επαναφέρει την Αρμενία υπό την σφαίρα επιρροής της Μόσχας. Έτσι, παρά το γεγονός ότι η Αρμενία αποτελεί μέλος του Οργανισμού Συμφωνίας Συλλογικής Ασφάλειας, η Μόσχα διαμηνύσε στο Γερεβάν ότι η στρατιωτική συμφωνία δεν καλύπτει την περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ και αρνήθηκε να συνδράμει στρατιωτικά στην Αρμενία, τουλάχιστον όσο οι συγκρούσεις αφορούν το Ναγκόρνο Καραμπάχ και δεν επεκτείνονται και στην επικράτεια της Αρμενίας. Ταυτόχρονα, η Μόσχα δεν επιθυμεί να διαταράξει και τις οικονομικές και εμπορικές σχέσεις που έχει αναπτύξει με το Αζερμπαϊτζάν. Παρ' όλα αυτά, η αμυντική συμφωνία συνεργασίας μεταξύ Αρμενίας και Ρωσίας και η παρέμβαση της Μόσχας απέτρεψε την ολοκληρωτική ανακατάληψη του Ναγκόρνο Καραμπάχ από το Αζερμπαϊτζάν, καθώς σε κάθε περίπτωση η Ρωσία δεν επιθυμεί την πλήρη ανατροπή της κατάστασης στην περιοχή του και την ενίσχυση της παρουσίας της Τουρκίας στην περιοχή.

Παράλληλα, η Τουρκία υπό τον πρόεδρο Ερντογάν κατά τον δεύτερο πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ εγκαταλείπει την πολιτική των προηγούμενων Τουρκικών κυβερνήσεων, όπως εκφράστηκε και κατά τον πρώτο πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ, στήριξης των θέσεων του Αζερμπαϊτζάν αλλά χωρίς την παροχή στρατιωτικού εξοπλισμού ή την εμπλοκή της ίδιας της Τουρκίας στη σύγκρουση. Έτσι, η Τουρκία αναλαμβάνει έναν σαφώς πιο ενεργό ρόλο και στηρίζει και στρατιωτικά το Αζερμπαϊτζάν, αποστέλλοντας έμπειρους χειριστές drones και Τούρκους αξιωματικούς και τζιχαντιστές από τη Συρία, ενώ υπάρχουν και καταγγελίες από την πλευρά των Αρμενίων ότι ένα Τουρκικό μαχητικό αεροσκάφος F-16 κατέρριψε ένα Αρμενικό μαχητικό αεροσκάφος SU – 25. Σε κάθε περίπτωση, στο πλαίσιο της νέας, περισσότερο δραστήριας και επιθετικής Τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, η Τουρκία δεν διστάζει κατά τον δεύτερο πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ να στηρίζει ενεργά και άμεσα το Αζερμπαϊτζάν, ακόμα και με στρατιωτικά μέσα και να εμπλακεί σε άλλη μία περιφερειακή σύγκρουση. Σε αντίθεση με την πολιτική των προηγούμενων Τουρκικών κυβερνήσεων που ανησυχούσαν για τις επιπτώσεις τυχόν εμπλοκής της Τουρκίας στη σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ στις σχέσεις της χώρας με τη Δύση, η κυβέρνηση Ερντογάν ακολουθεί μία περισσότερο επιθετική πολιτική απέναντι στη Δύση και δεν διστάζει να εμπλακεί άμεσα σε μία σειρά περιφερειακών συγκρούσεων προκειμένου να καταστήσει την Τουρκία περιφερειακή και δυνάμει παγκόσμια δύναμη, σε κάθε περίπτωση σε μία δύναμη που διαδραματίζει ενεργό ρόλο στις εξελίξεις στο διεθνές σύστημα, τουλάχιστον στην ευρύτερη περιοχή της.

Το Αζερμπαϊτζάν σαφώς κατάφερε να πετύχει τους στόχους του σε μεγάλο βαθμό, παρ' όλα αυτά η παρέμβαση της Ρωσίας απέτρεψε την πλήρη ανακατάληψη του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η Αρμενία υπέστη βαριές απώλειες, με τους αυτονομιστές να χάνουν τον έλεγχο των περιοχών γύρω από το Ναγκόρνο Καραμπάχ που είχαν καταλάβει με τον πρώτο πόλεμο στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, αλλά και ένα μέρος της επικράτειας του ίδιου του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Η επικράτηση του Αζερμπαϊτζάν στο πεδίο της μάχης ήταν συντριπτική, αναγκάζοντας την Αρμενία σε μία δυσάρεστη και επώδυνη συνθηκολόγηση. Η Ρωσία κατάφερε να εξασφαλίσει την στρατιωτική της παρουσία στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και ιδιαίτερα στον ζωτικής σημασίας δρόμο του Λαχίν. Ταυτόχρονα, ενισχύθηκε περαιτέρω ο ρόλος της ως εγγυήτριας της σταθερότητας στην περιοχή του Καυκάσου, ενώ απέτρεψε και την περαιτέρω ενίσχυση του Αζερμπαϊτζάν με την προσάρτηση πρόσθετων εδαφών, πέραν των όσων κατέλαβε ήδη, εάν συνεχίζονταν οι συγκρούσεις. Κατάφερε, ακόμη, να καταστήσει σαφές στην Αρμενία ότι η ασφάλεια της εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις καλές σχέσεις και τη συνεργασία με τη Ρωσία. Η Τουρκία από την πλευρά της, κατάφερε να αυξήσει την επιρροή της στο Αζερμπαϊτζάν και στην ευρύτερη περιοχή του Καυκάσου, απέκτησε πρόσβαση προς την Κεντρική Ασία και την πρωτοβουλία «Μία Ζώνη, Ένας Δρόμος» της Κίνας, ενώ κατάφερε να επιτύχει και τη στρατιωτική παρουσία της στην περιοχή καθώς και Τουρκικά στρατεύματα θα παραταχθούν παράλληλα με τα Ρωσικά στρατεύματα για την επίβλεψη της εκχειρίδας. Με την έκβαση της σύγκρουσης αναβαθμίζεται και ο ρόλος της Τουρκίας ως περιφερειακή δύναμη, ενώ κατάφερε να κάνει και επίδειξη ισχύος με την άμεση εμπλοκή της σε άλλη μία περιφερειακή σύγκρουση.

Με βάση το πλαίσιο της ισορροπίας ισχύος που αναλύθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο, τα κράτη προσπαθούν να διατηρήσουν την ισορροπία ισχύος ή και να τη μεταβάλλουν υπέρ τους, προκειμένου να αποφύγουν τους κινδύνους που απορρέουν από τη συγκέντρωση ισχύος άλλων κρατών, τόσο μέσω μίας προσπάθειας εσωτερικής εξισορρόπησης, μέσω της αύξησης της δικής τους ισχύος και δυνατοτήτων, και παράλληλα και μέσω μίας προσπάθειας εξωτερικής εξισορρόπησης, μέσω του σχηματισμού των κατάλληλων συμμαχιών με άλλα κράτη. Στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και στις σχέσεις μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν, συντελέστηκε μία σημαντική μεταβολή στην ισορροπία ισχύος στην περιοχή με την σημαντική αύξηση της ισχύος του Αζερμπαϊτζάν, τόσο σε όρους ελέγχου πόρων και δυνατοτήτων τόσο και με βάση την σχεσιακή έννοια της ισχύος ως τη δυνατότητα ενός κράτους να επηρεάσει τη συμπεριφορά ενός άλλου, έναντι της Αρμενίας, όπως κατέστη εμφανές με την επικράτηση του Αζερμπαϊτζάν στο

πεδίο της μάχης. Η Αρμενία δεν κατάφερε να εξισορροπήσει τη συγκέντρωση ισχύος από την πλευρά του Αζερμπαϊτζάν, το οποίο τα τελευταία χρόνια ενίσχυε διαρκώς την οικονομική και στρατιωτική του ισχύ, και τη μεταβολή που συντελέστηκε στο ισοζύγιο ισχύος στην περιοχή. Το Αζερμπαϊτζάν δεν κατάφερε να επιτύχει πλήρως τους στόχους του εξαιτίας της παρουσίας της Ρωσίας, μίας ισχυρότερης δύναμης στην περιοχή, που για τους δικούς της λόγους δεν επιθυμούσε την πλήρη ανατροπή του status quo στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και τις γύρω περιοχές. Η αμυντική συμφωνία με την Ρωσία απέτρεψε την πλήρη απώλεια του Ναγκόρνο Καραμπάχ για την Αρμενία και της επέτρεψε να διασώσει ότι ήταν δυνατό με βάση τις δυσμενείς εξελίξεις για την ίδια στο πεδίο της μάχης. Προσέφερε συνεπώς περιορισμένη εξισορρόπηση της αύξησης ισχύος του Αζερμπαϊτζάν και των συμμάχων του.

Κατά συνέπεια, ο δεύτερος πόλεμος του Ναγκόρνο Καραμπάχ, ερμηνεύεται υπό το πρίσμα της ισορροπίας ισχύος ως μία αποτυχία από την πλευρά της Αρμενίας να διατηρήσει την ισορροπία ισχύος στην περιοχή και επιτυχία του Αζερμπαϊτζάν να την μεταβάλλει υπέρ του. Η Αρμενία δεν κατάφερε να επιτύχει ούτε την εσωτερική εξισορρόπηση της αύξησης της ισχύος του Αζερμπαϊτζάν, μέσω της αύξησης της δικής της ισχύος και δυνατοτήτων, αλλά και ούτε την πλήρη εξωτερική εξισορρόπηση με την δημιουργία των κατάλληλων σχέσεων και συμμαχιών με άλλα κράτη. Η αμυντική συμφωνία με την Ρωσία κατάφερε να εξισορροπήσει μόνο μερικώς την αύξηση ισχύος του Αζερμπαϊτζάν και της συμμαχίας της με την Τουρκία.

Για την Ελλάδα καθίσταται πρόδηλη η σημασία της διατήρησης της ισορροπίας ισχύος σε μία περιοχή και η ανάγκη εξισορρόπησης της ισχύος μίας δυνητικά εχθρικής δύναμης, όπως είναι η Τουρκία, τόσο μέσω της ενίσχυσης της στρατιωτικής ικανότητας της χώρας και αύξησης της στρατιωτικής αλλά και οικονομικής της ισχύος, όσο και μέσω της δημιουργίας των κατάλληλων συμμαχιών στην ευρύτερη περιοχή. Είναι επιτακτική η ανάγκη η Ελλάδα να καταφέρει να εξισορροπήσει τόσο εσωτερικά, με την ενίσχυση της οικονομίας και των ενόπλων δυνάμεων της, όσο και εξωτερικά, με τη δημιουργία ισχυρών συμμαχιών, την ισχύ μίας χώρας όπως η Τουρκία, που λόγω πληθυσμού και έκτασης κατέχει σαφώς περισσότερους πόρους. Παράλληλα, είναι αναγκαία η σωστή εκτίμηση του διεθνούς πλαισίου και της κατάστασης στο διεθνές σύστημα, προκειμένου να αξιολογηθούν και να αξιοποιηθούν κατάλληλα τα συμφέροντα και οι προθέσεις του διεθνούς παράγοντα ή, τουλάχιστον, να αποφευχθούν λανθασμένες εκτιμήσεις και κινήσεις που θα έχουν ως αποτέλεσμα δυσμενή τετελεσμένα.

Η οριστική επίλυση του ζητήματος του Ναγκόρνο Καραμπάχ παραμένει άγνωστο το αν και πότε μπορεί να επιτευχθεί, καθώς τόσο η Αρμενία όσο και το Αζερμπαϊτζάν παραμένουν στις θέσεις που έχουν διαμορφώσει εδώ και δεκαετίες και αρνούνται να μετακινηθούν από αυτές. Η σύγκρουση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και η κατάληξη του δεύτερου πολέμου του Ναγκόρνο Καραμπάχ προσφέρουν σημαντικά διδάγματα για την σημασία της διατήρησης της ισορροπίας ισχύος και καταδεικνύει ότι το διεθνές σύστημα εξακολουθεί να βασίζεται σε σημαντικό βαθμό στην απόκτηση ισχύος από τα κράτη και η ισχύς αποτελεί προϋπόθεση για την προστασία τους και την διασφάλιση και προώθηση των συμφερόντων τους. Η διατάραξη της ισορροπίας ισχύος σε μία περιοχή και η ανισοκατανομή ισχύος μεταξύ δύο κρατών μπορεί να έχει ιδιαίτερα δυσάρεστες συνέπειες για τα κράτη που θα βρεθούν στη λάθος πλευρά του ισοζυγίου ισχύος.

Ταυτόχρονα, αναδεικνύεται και η σημασία της τεχνολογίας στο σύγχρονο πεδίο της μάχης, καθώς η τεχνολογική υπεροχή των ενόπλων δυνάμεων του Αζερμπαϊτζάν αποτέλεσε τον καθοριστικό παράγοντα για την εξέλιξη της σύγκρουσης και την επικράτηση του Αζερμπαϊτζάν εις βάρος της Αρμενίας και των Αρμένιων αυτονομιστών του Ναγκόρνο Καραμπάχ, σε αντίθεση με τον πρώτο πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ, όταν και είχαν επικρατήσει οι δυνάμεις των Αρμενίων καταλαμβάνοντας σημαντικές εκτάσεις. Η τεχνολογία αποτελεί σημαντικό παράγοντα καθορισμού της ισορροπίας ισχύος μεταξύ δύο κρατών.

Η μελέτη της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ μπορεί να αποτελέσει σημαντικό οδηγό και για την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας, προκειμένου η χώρα μας να προετοιμαστεί κατάλληλα για την αντιμετώπιση των σύγχρονων προκλήσεων ασφαλείας που αντιμετωπίζει.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Μανώλη, Π. (2020). Ναγκόρνο-Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης. ΕΛΙΑΜΕΠ. Policy Brief 135/2020. Ανακτήθηκε στις 9/5/2020 από:

<https://www.eliamep.gr/publication/%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-30-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89/>.

Ambrosio, T. (2002) Congressional perceptions of ethnic cleansing: reactions to the Nagorno Karabakh war and the influence of ethnic interest groups, *Review of International Affairs*, 2(1), 24–45.

Ambrosio, T. (2011). Unfreezing the Nagorno-Karabakh conflict? Evaluating peacemaking efforts under the Obama administration. *Ethnopolitics*, 10(1), 93-114.

Baldwin, D. (2002). Power and international relations. In W. Carlsnaes, T. Risse, & B. A. Simmons *Handbook of international relations* (pp. 177-191). SAGE Publications Ltd, <https://www.doi.org/10.4135/9781848608290.n9>.

Beketov, A. & Embling, D. (2018). Armenian PM urges NATO to send message to Azerbaijan: Exclusive Access to the comments. Euronews. Ανακτήθηκε στις 17/5/2021 από: <https://www.euronews.com/2018/07/12/watch-full-interview-with-armenia-s-prime-minister>.

Bhattacharjee, A. (2012). *Social science research: Principles, methods, and practices*. Global Text Project.

Caspersen, N. (2008). Between puppets and independent actors: Kin-state involvement in the conflicts in Bosnia, Croatia and Nagorno Karabakh. *Ethnopolitics*, 7(4), 357-372.

Coalson, R. (2009). Ten Years Later, Deadly Shooting In Armenian Parliament Still Echoes. Ανακτήθηκε στις 17/5/2020 από:

https://www.rferl.org/a/Ten_Years_Later_Deadly_Shooting_In_Armenian_Parliament_Still_Echoes/1862158.html.

Cornell, S. E. (1998). Turkey and the conflict in Nagorno Karabakh: a delicate balance. *Middle Eastern Studies*, 34(1), 51-72.

Coyle, J. J. (2018). *Russia's Border Wars and Frozen Conflicts*. Springer.

Cornell, S. E. (1998). Turkey and the conflict in Nagorno Karabakh: a delicate balance. *Middle Eastern Studies*, 34(1), 51-72.

Cornell, S. E. (1999). *The Nagorno-Karabakh Conflict*. Uppsala Universitet. Ανακτήθηκε στις 20/3/2021 από: https://is.muni.cz/el/fss/jaro2019/POL587/um/Cornell_The_Nagorno-Karabakh_Conflict.pdf.

Croissant, M. (1998). *The Armenia–Azerbaijan Conflict: Causes and Implications*. Westport: Praeger.

Demourian, A. (1999). Gunmen Take Over Armenian Parliament; Premier Killed. Ανακτήθηκε στις 17/5/2020 από: <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/daily/oct99/armenia27.htm>

De Waal, T. (2013). *Black garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war*. New York: New York University Press.

France24. (2009). Turkey and Armenia sign landmark agreement. Ανακτήθηκε στις 6/5/2021 από: <https://www.france24.com/en/20091010-turkey-armenia-sign-landmark-agreement>.

Frazer, S. (2020). AP Explains: What lies behind Turkish support for Azerbaijan. Ανακτήθηκε στις 5/1/2020 από: <https://apnews.com/article/turkey-territorial-disputes-azerbaijan-ankara-armenia-9a95d9690569623adedffe8c16f3588d>.

Glaser, C. L. (1997). The security dilemma revisited. *World politics*, 171-201.

International Crisis Group, (2004). *Armenia: Internal Instability Ahead*. Yerevan/Brussels. Ανακτήθηκε στις 21/3/2021 από: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/armenia/armenia-internal-instability-ahead>.

International Crisis Group. (2005). Nagorno-Karabakh: Viewing the Conflict from the Ground. Tbilisi/Brussels. Ανακτήθηκε στις 21/3/2021 από: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-azerbaijan/nagorno-karabakh-viewing-conflict-ground>.

International Crisis Group. (2020). Improving Prospects for Peace after the Nagorno-Karabakh War. Briefing No 91. Ανακτήθηκε στις 1/5/2021 από: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/b91-improving-prospects-peace-after-nagorno-karabakh-war>.

Kaufman, S. (2001). *Modern Hatreds: The Symbolic Politics of Ethnic War*. Ithaca: Cornell University Press.

Khachatryan, H. (2006) Karabakh talks: for Armenia, more questions than answers, *Eurasianet*. Ανακτήθηκε στις 21/3/2021 από: <https://reliefweb.int/report/armenia/karabakh-talks-armenia-more-questions-answers>.

Klever, E. (2013). The Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan: An overview of the current situation. *European Movement International*, 1-27.

Laitin, D. & Suny, R.G. (1999) Armenia and Azerbaijan: thinking a way out of Karabakh, *Middle East Policy*, 7(1), pp. 145–176

Malkasian, M. (1996). *Gha-Ra-Bagh: The Emergence of the National Democratic Movement in Armenia*. Detroit: Wayne State University Press.

Melander, E. (2001) The Nagorno-Karabakh conflict revisited, *Journal of Cold War Studies*, 3(2), pp. 48–75.

Office of the Nagorno Karabach Republic. (n.d.). Important Facts about NKR Defense Army (Nagorno Karabakh Army). Ανακτήθηκε στις 20/3/2021 από: http://www.nkrusa.org/country_profile/nkr_army.shtml.

OSCE. (2021). Who we are. Ανακτήθηκε στις 26/4/2021 από: <https://www.osce.org/minsk-group/108306>.

Pokalova, E. (2015). Conflict resolution in frozen conflicts: Timing in Nagorno-Karabakh. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(1), 68-85.

Sukiasyan, N. (2021). (Rep.). European Union Institute for Security Studies (EUISS). Ανακτήθηκε στις 17/5/2021 από <http://www.jstor.org/stable/resrep28789>.

Potier, T. (2000). *Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia, and South Ossetia*. The Hague: Kluwer Law International.

Taliaferro, J. W. (2000). Security seeking under anarchy: Defensive realism revisited. *International security*, 25(3), 128-161.

The Economist. (2020). Armenia and Azerbaijan end a 30-year conflict with a tense peace deal. Ανακτήθηκε στις 5/5/2021 από: https://www.economist.com/europe/2020/11/10/armenia-and-azerbaijan-end-a-30-year-conflict-with-a-tense-peace-deal?utm_source=pocket-ff-recs.

Ulgren, S. (2020). A Weak Economy Won't Stop Turkey's Activist Foreign Policy. Ανακτήθηκε στις 5/5/2021 από: https://foreignpolicy.com/2020/10/06/a-weak-economy-wont-stop-turkeys-activist-foreign-policy/?utm_source=pocket-ff-recs.

Wohlforth, W. C. (2008). Realism and foreign policy. *Foreign policy: theories, actors, cases*, 35-53.

Ziyadov, T. (2010) Nagorno-Karabakh negotiations: through the prism of a multi-issue bargaining model, *International Negotiations*, 15(1), 107–131.

Zourabian, L. (2006) The Nagorno-Karabakh settlement revisited: is peace achievable? *Demokratizatsiya*, 14(2), 252–265.